

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра психології

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«18» листопада 2025 р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНІКИ ГРУПОВОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого рівня
вищої освіти, групи м206П-з
Галузь знань: 05 Соціальні та
поведінкові науки
Спеціальність: 053 Психологія
Освітньо–професійна програма:
Психологія тренінгової роботи
Гришаєва Інна Олексіївна

Керівник: к. психол. н., ст. викл.,
Оксана СТІЛЬЧУК
Рецензент: к. психол. н., доцент
Ольга ФРОЛОВА

Запоріжжя – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК У ГРУПОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Психологічні особливості розвитку дітей дошкільного віку	6
1.2. Групова робота як форма психологічної взаємодії в дошкільному середовищі (види та класифікація психологічних технік у роботі з дошкільниками).....	12
1.3. Характеристика основних психологічних та соціально-психологічних потреб у дітей дошкільного віку.....	16
1.4. Особливості ефективного використання психологічних технік у груповій роботі з дітьми.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК У ГРУПОВІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ...	22
2.1. Обґрунтування процедури та методів дослідження психологічних потреб дошкільників.....	22
2.2. Аналіз результатів діагностики психологічних потреб дітей дошкільного віку.....	34
2.3. Характеристика ефективних технік та методів психологічної групової роботи з дітьми дошкільного віку за результатами діагностичного етапу.....	42
РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГ АПРОБАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК ГРУПОВОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	46
3.1. Представлення теоретичної моделі тренінгу для психологічної роботи з дітьми дошкільного віку.....	46
3.2. Впровадження тренінгу «Цікава галявина» та аналіз результативності обраних психологічних технік.....	53
3.3. Загальні рекомендації для подальшої психологічної роботи з дітьми дошкільного віку.....	59
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних реаліях дошкільна освіта має не лише забезпечувати інтелектуальний розвиток дитини, а й формувати її емоційно-вольову сферу, комунікативні навички та здатність до соціальної взаємодії. Групова робота з використанням психологічних технік відкриває можливості для гармонійного розвитку дитини, сприяє зниженню тривожності, формуванню впевненості у собі, розвитку емпатії та вмінню співпрацювати. Актуальність теми зумовлена потребою впровадження сучасних психолого-педагогічних методик у практику роботи дошкільних закладів, адже саме в ранньому віці закладаються основи соціальної компетентності, толерантності та здатності ефективно взаємодіяти з іншими.

Окрім того, зростаючі виклики сучасного суспільства, такі як підвищений рівень інформаційного навантаження, зміни у соціальних структурах сім'ї та інклюзивність освітнього простору, потребують пошуку ефективних психологічних інструментів для підтримки дошкільників. Використання групових форм роботи дозволяє не лише оптимізувати процес навчання й виховання, а й створити умови для емоційної підтримки, розвитку комунікативних стратегій і формування почуття колективної єдності.

Дослідження цієї проблематики також важливе з точки зору підготовки майбутніх педагогів і психологів, оскільки воно орієнтує на застосування інноваційних підходів до організації освітнього процесу та впровадження психологічних технік, спрямованих на всебічний розвиток дитини.

Об'єкт дослідження - психологічні особливості групової взаємодії дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - психологічні техніки групової роботи, що застосовуються в дошкільному середовищі з метою розвитку комунікативних, емоційних та соціальних компетентностей дітей.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання психологічних технік у груповій роботі з

дітьми дошкільного віку, а також розробити та апробувати тренінгову програму, спрямовану на розвиток їхньої групової взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психологічні особливості розвитку дітей молодшого та середнього дошкільного віку.
2. Розкрити сутність групової роботи як форми психологічної взаємодії та визначити класифікацію психологічних технік, що застосовуються у роботі з дошкільниками.
3. Дослідити основні психологічні та соціально-психологічні потреби дітей дошкільного віку.
4. Визначити особливості ефективного застосування психологічних технік у груповій роботі з дошкільниками.
5. Обґрунтувати процедуру та методи дослідження психологічних потреб дітей дошкільного віку.
6. Провести діагностику та здійснити аналіз результатів дослідження психологічних потреб дошкільників.
7. Відібрати та охарактеризувати найбільш ефективні психологічні техніки групової роботи на основі отриманих результатів.
8. Розробити та представити теоретичну модель тренінгу, спрямованого на розвиток групової взаємодії дітей дошкільного віку.
9. Провести апробацію тренінгової програми та здійснити аналіз її результативності.
10. Надати загальні рекомендації щодо подальшого використання психологічних технік у практиці групової роботи з дітьми дошкільного віку.

Для досягнення мети та виконання завдань було використано комплекс **методів**: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел для вивчення особливостей психічного розвитку дошкільників та підходів до організації групової роботи); емпіричні (спостереження, бесіда, анкетування педагогів і батьків, діагностичні методики для виявлення психологічних потреб дітей дошкільного віку); експериментальні (проведення та апробація тренінгу групової взаємодії із застосуванням психологічних технік); а також методи кількісної та

якісної обробки результатів (статистичний аналіз, порівняння та інтерпретація даних).

Емпірична база дослідження. У дослідженні брало участь 65 вихованців ДНЗ віком від 3 до 7 років.

Теоретична значимість дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до використання психологічних технік у груповій роботі з дітьми дошкільного віку. У роботі поглиблюються уявлення про психологічні та соціально-психологічні потреби дошкільників, розкриваються особливості формування їхньої емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок у процесі групової взаємодії. Отримані результати доповнюють наукові знання у сфері дитячої та педагогічної психології, розширюють уявлення про можливості застосування групових форм роботи в освітньому середовищі.

Практична значимість дослідження полягає у можливості використання розробленої та апробованої програми тренінгу для розвитку групової взаємодії дошкільників у практиці роботи вихователів та дитячих психологів. Запропоновані техніки можуть застосовуватися як у повсякденній виховній діяльності, так і в рамках спеціально організованих занять для зниження тривожності, підвищення рівня комунікації та розвитку навичок співпраці дітей. Результати дослідження можуть бути корисними для практичних психологів, педагогів дошкільних закладів, а також для розробки навчально-методичних рекомендацій із впровадження психологічних технік у роботу з дітьми дошкільного віку.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменувань, з них 2 іноземною мовою) і 3 додатків (на 8 сторінках). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 77 сторінок, з них основного тексту – 64 сторінки. Робота містить 13 таблиць і 2 рисунка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК У ГРУПОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психологічні особливості розвитку дітей дошкільного віку

Вік, в якому дитина вступає у першу форму регламентованої соціальної взаємодії, іншими словами йде у ДНЗ складає близько 2-3 років та триває в середньому до шести років. Усі попередні форми взаємодії носили спонтанний характер утворюючись переважно на дитячих майданчиках, хоча також могли мати досить стійкі соціальні форми (група друзів). Цей період відзначається особливою сензитивністю і тому потребує ретельного педагогічного та психологічного супроводу маленьких вихованців задля здорового формування їх особистості та успішного проходження соціалізації.

Дослідженням дитячої психології займалися такі вчені як Ж. Піаже, Е. Еріксон, Л. Монтесорі М., Виготський Л., Максименко С., Гуцало Л., Костюк Г. Та інші. Піаже Ж. є автором концепції стадій когнітивного розвитку серед яких сенсомоторна, передопераційна, конкретних операцій, формальних операцій. Саме для дошкільника характерна передопераційна стадія, що ознаменовується егоцентризмом мислення, символічною грою, анімізмом та магічним мисленням. Ерік Еріксон розробив теорію психосоціального розвитку. За Еріксоном для дошкільного віку характерно почуття провини, яке протистоїть ініціативності. Дитина хоче бути активною та пробує різні ролі, розвиває самостійність. Британський психолог Боулбі Дж. є автором теорії прив'язаності, наголошував на важливості емоційного зв'язку дитини з матір'ю. Колберг Л. розвинув теорію морального розвитку. Монтесорі М. розробила педагогічну систему, що ґрунтується на сенсомоторному розвитку, самостійності дитини та свободі вибору. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити праці автора генетичної психології Максименка С. та засновника української психологічної школи Костюка Г., який наголошував на важливості навчання та виховання дитини.

В молодшому дошкільному віці активного розвитку зазнають усі сфери особистості – когнитивна, емоційно-вольова, поведінкова. Пам'ять стає

довільнішою, мислення переходить від наочно дійового до образного. Особливістю когнітивного розвитку дитини є важкість у врахуванні точки зору іншого. Інтенсивно розвивається мовлення, збагачується словниковий запас, а мова стає зв'язною. В своїй емоційно-вольовій сфері дитина вчиться контролювати імпульси, а емоції набувають більш яскравого вираження. У соціальному розвитку також відбуваються значні зміни, зростає потреба у спілкуванні з однолітками, розвивається емпатія та виникає поняття дружби. Дитина починає усвідомлювати себе як окрему особистість, у неї формується самооцінка.

Важливо більш детально зупинитися на кожному з етапів розвитку дитини. Вже було зазначено на ускладненні когнітивних операцій дитини. Разом з цим змінюється її сприйняття навколишньої дійсності, яке стає більш цілеспрямованим та організованим [5]. Діти навчаються порівнювати між собою предмети та аналізувати їх відмінності, розуміти, що вони різняться за розміром, кольором та іншими властивостями. Через такі якісні когнітивні зміни в дитини формується здатність до систематизації у пізнанні навколишнього світу, який стає основою для подальшого навчання та розвитку [20]. Увага переходить з мимовільної на довільну форму, чому сприяє розвиток мовлення. Активно розвивається механічна пам'ять, тоді як логічна пам'ять ще не набуває свого активного розвитку. Проте старші дошкільники вже опановують прийоми запам'ятовування і це дозволяє свідомо керувати цим процесом та збільшувати обсяг смисло-логічної пам'яті [24].

Дошкільники є активними дослідниками навколишнього середовища та ставлять безліч запитань про те, як влаштований світ. Мислення має наочно-образний характер та ґрунтується на маніпуляції з різними предметами. Створюються передумови до формування логічного мислення [20]. У дошкільному віці дитина починає усвідомлювати себе як окрему особистість та вживати займенник «Я». В цей період також відбувається формування моральних норм та волі. Дитина починає усвідомлювати норми та правила, що починають керувати її поведінкою. У дітей формуються уявлення про добро та зло, вони вже здатні планувати певні види своєї повсякденної діяльності [20].

Нерідко похід до садочку співпадає з кризою трьох років. Криза трьох років – це період, коли дитина починає проявляти сильне прагнення до самостійності, що часто супроводжується впертістю, примхами та неслухняністю. Ці поведінкові прояви не є ознакою поганого характеру, а свідчать про те, що дитина усвідомлює себе як окрему особистість, яка прагне самостійно приймати рішення. Вона наполегливо відстоює свою думку та бажання, навіть якщо раніше була більш поступливою. Основними симптомами цієї кризи, як зазначають дослідники, є негативізм (прагнення зробити все навпаки), вередливість (наполягання на своєму, навіть якщо бажання вже втратило актуальність), а також прояви агресії та заперечення авторитету дорослих. Ця криза є не просто тимчасовим поведінковим відхиленням, а кризою соціальних стосунків, яка є необхідним етапом для виділення свого «Я».

Варто відзначити, що прояви кризи можуть мати гендерні відмінності: хлопчики можуть проявляти бунтарство та агресію через відставання в мовному розвитку та неможливість пояснити свої бажання, тоді як дівчатка частіше стають плаксивими та емоційно збудливими. З огляду на це, підтримка самостійності дитини та встановлення чітких, але гнучких меж є критично важливими для її гармонійного розвитку. Ігнорування емоцій, надмірний контроль або відмова від підтримки самостійності може посилити прояви кризи та призвести до проблем у майбутньому [14].

Отже, дослідження психологів показують, що когнітивний, соціально-емоційний та особистісний розвиток не є відокремленими процесами, а тісно взаємодіють. Це свідчить, що гармонійний розвиток відбувається не завдяки ізольованому тренуванню окремих навичок, а завдяки комплексному підходу, який інтегрує всі сфери через діяльність, що є сенсорно, соціально та емоційно насиченою. Провідна діяльність дошкільника – гра – виконує роль універсального механізму, що запускає і об'єднує розвиток усіх психологічних функцій, від довільної поведінки до освоєння соціальних ролей.

У молодшому дошкільному віці (3–4 роки) провідною діяльністю дитини стає гра, яка формує перші навички взаємодії з іншими. Як підкреслює О. Безсонова, саме у процесі соціо-ігрової взаємодії дитина поступово вчиться

будувати контакт, переймати моделі поведінки та відрізняти природну спонтанність від культурно зумовлених форм комунікації [6]. Важливе місце займають емоційні реакції: діти молодшого дошкільного віку яскраво виражають радість, образу чи гнів, і саме завдяки цьому дорослі мають змогу корегувати їхню поведінку. У цьому віці дитина починає активно наслідувати дорослих, тому педагогічний приклад і якість освітнього середовища відіграють визначальну роль (табл. 1.1).

Середній дошкільний вік (4–5 років) характеризується поступовим розширенням форм групової взаємодії. Діти починають організовувати спільні ігри, узгоджувати ролі, дотримуватися певних правил. Як зазначає О. Безсонова, саме в цей період закладаються основи співробітництва й відповідальності за спільну діяльність [7]. Поступово зростає роль мовлення: воно перетворюється на інструмент регуляції поведінки, засіб пояснення власних бажань та узгодження дій. Це підтверджують праці А. Богуш та Н. Гавриш, які наголошують на значенні мовленнєво-ігрової діяльності для розвитку когнітивної сфери й соціальної комунікації [10].

У дошкільному віці загалом важливою особливістю є формування духовно-ціннісної сфери. За концепцією І. Беха, саме в дитячі роки закладаються перші етичні орієнтири, які проявляються у прагненні справедливості, чутливості до похвали чи осуду, у бажанні отримати визнання від дорослих [8]. Таким чином, моральний розвиток тісно пов'язаний із виховними впливами та якістю міжособистісних відносин у дитячому колективі.

Не менш важливим є і соціально-емоційний розвиток. Як зазначає О. Кононко, дошкільний вік є сензитивним періодом для формування емоційної чутливості, здатності до емпатії та вміння регулювати власний емоційний стан [37]. Це проявляється у тому, що діти починають співпереживати іншим, виявляти турботу, прагнуть до позитивного визнання у групі. Водночас зберігаються й вікові страхи, характерні для цього періоду, які можуть впливати на поведінку і потребують делікатної роботи з боку вихователів та батьків [29].

Суттєву роль відіграє і пізнавальна сфера. За С. Ілляшенком, у цьому віці активно формується інтерес до навколишнього світу, діти ставлять численні

запитання, що стимулює розвиток мислення та уяви [26]. Водночас, як зазначають А. Богуш і Н. Гавриш, важливо використовувати дидактичні ігри, які спрямовують пізнавальну активність у конструктивне русло та сприяють формуванню перших елементів навчальної діяльності [10].

Середній дошкільний вік (4–5 років) характеризується поступовим розширенням форм групової взаємодії. Діти починають організовувати спільні ігри, узгоджувати ролі, дотримуватися певних правил. Як зазначає О. Безсонова, саме в цей період закладаються основи співробітництва й відповідальності за спільну діяльність (Безсонова О., 2019). Поступово зростає роль мовлення: воно перетворюється на інструмент регуляції поведінки, засіб пояснення власних бажань та узгодження дій. Це підтверджують праці А. Богуш та Н. Гавриш, які наголошують на значенні мовленнєво-ігрової діяльності для розвитку когнітивної сфери й соціальної комунікації [10].

У дошкільному віці загалом важливою особливістю є формування духовно-ціннісної сфери. За концепцією І. Беха, саме в дитячі роки закладаються перші етичні орієнтири, які проявляються у прагненні справедливості, чутливості до похвали чи осуду, у бажанні отримати визнання від дорослих [8]. Таким чином, моральний розвиток тісно пов'язаний із виховними впливами та якістю міжособистісних відносин у дитячому колективі.

Не менш важливим є і соціально-емоційний розвиток. Як зазначає О. Кононко, дошкільний вік є сензитивним періодом для формування емоційної чутливості, здатності до емпатії та вміння регулювати власний емоційний стан [37]. Це проявляється у тому, що діти починають співпереживати іншим, виявляти турботу, прагнуть до позитивного визнання у групі. Водночас зберігаються й вікові страхи, характерні для цього періоду, які можуть впливати на поведінку і потребують делікатної роботи з боку вихователів та батьків [29].

Суттєву роль відіграє і пізнавальна сфера. За С. Ілляшенком, у цьому віці активно формується інтерес до навколишнього світу, діти ставлять численні запитання, що стимулює розвиток мислення та уяви [26]. Водночас, як зазначають А. Богуш і Н. Гавриш, важливо використовувати дидактичні ігри, які

спрямовують пізнавальну активність у конструктивне русло та сприяють формуванню перших елементів навчальної діяльності [10].

Отже, психологічний розвиток дітей молодшого і середнього дошкільного віку визначається переходом від емоційно-спонтанної взаємодії до більш організованих форм співробітництва, формуванням мовлення як регулятора поведінки, становленням моральних орієнтирів та розвитком пізнавальної активності. Провідна роль у цьому процесі належить грі, яка поєднує всі аспекти розвитку – емоційний, соціальний, когнітивний і моральний [21].

У молодшому дошкільному віці діти проявляють високу емоційну чутливість та безпосередність у вираженні почуттів. Наприклад, малюк може почати плакати через відсутність улюбленої іграшки або радіти простим дрібницям, як-от яскравій картинці. У грі він часто наслідує дорослих: «грає в маму», «будує магазин», але ці ігри здебільшого не мають чітких правил і швидко змінюються. Типовим є прагнення до уваги вихователя чи батьків: дитина постійно ставить запитання на кшталт «чому?» і шукає схвалення [37].

У середньому дошкільному віці взаємодія з ровесниками стає більш організованою. Діти починають домовлятися про ролі у сюжетно-рольовій грі: одна дитина може бути «лікарем», інша – «пацієнтом», і вони дотримуються певного сценарію. З'являється здатність регулювати власні емоції: якщо в молодшому віці дитина відразу ображається і плаче, то тепер може стриматися, пояснити словами – «я теж хочу пограти». У цей період розвивається емпатія: діти співчують, коли хтось упав чи засмутився, і намагаються допомогти [40].

Ще одним прикладом є мовленнєвий розвиток. Молодший дошкільник може сказати: «Дай мені м'ячик», а середній – вже пояснює, навіщо: «Дай мені м'ячик, я хочу кинути його у кошик». Таке ускладнення мовлення допомагає дітям краще організовувати спільну діяльність, пояснювати свої бажання та узгоджувати правила гри [32].

У пізнавальній сфері також видно зміни. Дитина трьох років із захопленням розглядає комаху, але її увага нетривала – за кілька хвилин вона переключається на інший об'єкт. У п'ять років дитина вже може довше зосереджуватися: вона спостерігає за мурахами, розмірковує, куди вони несуть крихти, і ставить

питання: «А чому вони живуть разом?» Це демонструє зростання інтересу до навколишнього світу та розвиток елементарних форм дослідницької діяльності.

Отже, дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом становлення особистості дитини. У цей час формуються базові емоційні реакції, соціальні навички, моральні орієнтири та пізнавальні інтереси. Молодші дошкільники вирізняються безпосередністю, імпульсивністю та наслідуванням дорослих, тоді як у середньому дошкільному віці зростає здатність до співпраці, саморегуляції та організованої взаємодії з ровесниками. Саме в цей період закладається фундамент подальшого розвитку мовлення, мислення й ціннісних орієнтацій, що має вирішальне значення для підготовки дитини до шкільного навчання [8].

1.2. Характеристика основних психологічних та соціально-психологічних потреб у дітей дошкільного віку

Однією з перших потреб дошкільного віку є потреба у спілкуванні та емоційній взаємодії з дорослими. Дорослий виступає для дитини не лише носієм знань, але й емоційною опорою. Як підкреслює І. Бех, саме у взаємодії з дорослими формується духовно-моральна основа особистості, закладаються перші ціннісні орієнтири та норми поведінки [8]. Без підтримки і позитивного ставлення з боку вихователя чи батьків дитина може відчувати невпевненість і труднощі в соціалізації.

Наступною є потреба в прив'язаності розвинена Джоном Боулбі. Коли дитина відчуває, що її основні потреби задовольняються опікуном послідовно та безпечно у неї формується до нього прив'язаність. Така прив'язаність створює безпечну базу, з якої дитина починає досліджувати світ. Досвід прив'язаності, безпечний або не дуже буквально формує структуру мозку дитини впливаючи на її подальшу здатність до емоційної регуляції та побудови соціальної взаємодії у майбутньому.

Сучасна психологія підтверджує, що надання дитині можливості для самостійного вибору та дій є життєво важливим. Це перегукується з ідеями Еріка Еріксона, але розглядається через призму сучасного розуміння розвитку мозку та саморегуляції. Дозволяючи дитині робити невеликий вибір (наприклад, який

светр одягнути) та виконувати завдання самостійно, ми допомагаємо їй розвивати почуття власної ефективності та контролю. Праці Бейлі Б& фокусуються на тому, як дорослі можуть створити середовище, що підтримує емоційний та соціальний розвиток дітей. Автор наголошує на важливості надання дітям можливості висловлювати свої потреби та приймати рішення, що сприяє формуванню внутрішньої дисципліни.

Дуже важливою для дитини є потреба у грі як провідному виді діяльності дошкільника. За О. Безсоною, групові ігри та ігрова взаємодія створюють простір для спонтанного розвитку дитини, забезпечують засвоєння соціальних ролей та навичок співпраці [6; 7]. А. Богуш і Н. Гавриш також наголошують, що мовленнєво-ігрова діяльність задовольняє природну потребу дитини у самовираженні, розвиває мовлення та уяву, формує перші кроки до колективного мислення [11].

Сучасна наука підкреслює, що гра — це не просто розвага, а основа навчання. Нейробіологи та психологи розвитку доводять, що гра стимулює ріст нейронних зв'язків у мозку, особливо в областях, відповідальних за вирішення проблем, планування та емоційну регуляцію. У. праці з рекомендаціями для американських педіатрів підкреслюється, що гра є критично важливою для здорового розвитку мозку, соціальних навичок та емоційної стійкості. Автори наголошують на тому, що педіатри повинні "виписувати" гру як "ліки" для здорового розвитку (Американська академія).

Не менш значущою є потреба у пізнанні та самостійності. Дошкільники прагнуть досліджувати навколишнє середовище, ставлять безліч запитань і шукають пояснень. Як зазначає А. Богуш, у процесі ознайомлення дітей із довкіллям важливо надавати їм можливість самостійних спостережень і дослідів, що стимулює розвиток мислення та допитливості [11]. Ця потреба проявляється у прагненні до активності й у бажанні перевірити власні гіпотези у грі чи експерименті.

Суттєве значення має потреба у визнанні та схваленні. Як відзначає Г. Беленька, оцінка та позитивне підкріплення з боку вихователя мають прямий вплив на розвиток упевненості у власних силах і формування самооцінки [9].

Діти дошкільного віку прагнуть, щоб їхні досягнення були помічені, і щиро радіють навіть найменшій похвалі. Це стимулює їх до нових спроб і підтримує внутрішню мотивацію.

Важливим чинником є необхідність спільної діяльності з ровесниками. За Н. Гавриш та О. Рейпольською, саме соціально-психологічна взаємодія у дитячому колективі допомагає дошкільнику навчитися співробітництва, співпереживання, долати труднощі у спілкуванні [16]. У групі дитина починає усвідомлювати себе частиною спільноти, розвиває навички комунікації, вчиться домовлятися й дотримуватися правил.

Не можна оминати й базову потребу дитини у безпеці та стабільності. Як підкреслює О. Кононко, відчуття захищеності створює передумови для гармонійного соціально-емоційного розвитку, адже дитина вчиться довіряти оточенню та розкривати свій потенціал [37]. Будь-які різкі зміни у звичному середовищі можуть викликати тривожність чи страх, тому важливо забезпечувати сталість умов виховання. Не менш важливою є емоційна регуляція. Це більш сучасне поняття, яке розширює традиційну потребу в безпеці. Сучасні дослідження показують, що діти потребують дорослих, які допомагатимуть їм розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями. Коли дорослий спокійно реагує на сильні емоції дитини (гнів, сльози) і допомагає їй назвати їх, він моделює емоційну регуляцію. Це допомагає дитині розвивати цей навик самостійно. Мона Делахук пояснює, що поведінка дитини часто є реакцією на її внутрішній стан нервової системи. Вона стверджує, що для підтримки дитини потрібно зосередитися на її емоційному стані та допомогти їй розвинути навички саморегуляції.

Нарешті, у дошкільному віці активно виявляється потреба у творчості та самовираженні. Художньо-творчі види діяльності (малювання, спів, конструювання) не тільки задовольняють внутрішній потяг до креативності, але й виступають засобом діагностики й розвитку особистості. Як показує Л. Чорна, застосування рольових і художніх метафор дозволяє дитині вільно виражати себе, що є ключовим для становлення ідентичності [60].

Загалом можна підсумувати основні потреби дошкільника таблицею. Така систематизація дозволить охарактеризувати ключові дитячі потреби та описати необхідні засоби задоволення цих потреб.

Таблиця 1.1

Основні психологічні та соціально-психологічні потреби дошкільників і засоби їх задоволення

Потреба	Характеристика	Засоби задоволення	Джерела
У спілкуванні з дорослими	Дитина прагне уваги, підтримки, емоційної взаємодії з дорослим як авторитетом і прикладом	Постійний контакт, позитивне підкріплення, спільні ігри та бесіди	(Кононко О.Л., 1998), (Ладивір, С. О., 2010)
У грі	Провідна діяльність дошкільного віку, яка забезпечує розвиток уяви, мовлення, соціальних ролей	Сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри, ігри-драматизації	(Богущ, А. М., 2014), (Крутий К., 2016)
У пізнанні та самостійності	Діти допитливі, прагнуть досліджувати довкілля, ставлять запитання, хочуть діяти самостійно	Дослідницькі ігри, спостереження, експерименти, пошукові завдання	(Богущ А., Гавриш Н., 2010) (Павлієнко С., Шеремет І., 2011)
У визнанні та схваленні	Дитині важливо, щоб її зусилля помічали й оцінювали	Похвала, підтримка, підкреслення успіхів, створення ситуації успіху	(Бех І. Д., 2017) 34]
У взаємодії з ровесниками	Формування дружніх зв'язків, співпраця, розвиток навичок комунікації	Групові ігри, вправи на співробітництво, колективні завдання	(Безсонова О., 2011), (Т. І. Поніманська, 2011)
У безпеці та стабільності	Діти чутливі до змін середовища, потребують захищеності та передбачуваності	Стале виховне середовище, підтримка з боку дорослих, уникання різких змін	(Кононко О.Л., 1998), (О. Д. Рейпольська, 2021)
У творчості та самовираженні	Потреба в креативності, вираженні емоцій через мистецтво та рольові образи	Малювання, спів, танці, методика «Мандала», рольові метафори	(Лапшина І., Комарівська Н., 2019), (Чорна Л. Г., 2011)

Отже, основні психологічні та соціально-психологічні потреби дітей дошкільного віку охоплюють прагнення до спілкування з дорослими, участі в ігровій діяльності, пізнання й самостійності, отримання визнання, взаємодії з ровесниками, почуття безпеки та творчого самовираження. Їхнє задоволення забезпечує гармонійний розвиток особистості, формування позитивної самооцінки, емоційної стабільності та соціальної компетентності. Таким чином,

створення сприятливих умов у дошкільному середовищі є ключовим чинником для становлення дитини як активного й упевненого учасника соціуму.

1.3. Групова робота як форма психологічної взаємодії в дошкільному середовищі (види та класифікація психологічних технік у роботі з дошкільниками)

Групова робота в дошкільному закладі розглядається як провідна форма психологічної взаємодії, оскільки саме у спільній діяльності діти здобувають досвід соціальних відносин, навчаються узгоджувати дії та враховувати інтереси інших. Як зазначає О. Безсонова, групова взаємодія у дошкільному середовищі створює умови для розвитку комунікативних навичок і формування початкових соціальних ролей, що виявляється у спільних іграх та колективних завданнях [6; 7]. Важливим є те, що саме в групі дитина отримує перший досвід співпраці, який стає основою для її подальшої соціалізації (табл. 1.2).

Крім розвитку соціальної взаємодії та комунікативних навиків завданнями групової роботи є також підтримка самооцінки, розвиток емоційної сфери, розвиток уваги та креативності, профілактика тривожності та агресивності (Віннікот). Саме на цьому етапі згідно психоаналітичного вчення відбувається ідентифікація дитини з батьками та розвивається Супер Его. Сучасні умови розвитку та виховання дитини надають можливість надати дитині додаткові інструменти для контролю та безпечного вираження негативних імпульсів з метою запобігання виникненню невротичних форм поведінки.

Значна кількість вітчизняних вчених наголошує на тому, що ігрові форми групової роботи займають провідне місце у розвитку дошкільників (табл. 1.3). Сюжетно-рольові ігри та ігри-драматизації дозволяють дітям не лише виражати власні емоції, а й домовлятися про ролі, дотримуватися правил та колективно створювати уявні ситуації. За А. Богуш і Н. Гавриш, мовленнєво-ігрова діяльність є потужним інструментом розвитку мислення, уяви та комунікативних здібностей дошкільників [10]. У таких іграх дитина вчиться діяти не лише від

себе, а й від імені певного персонажа, що формує навички саморегуляції та рольової поведінки.

Важливим різновидом групової роботи є пізнавально-дослідницька діяльність. За методикою А. Богуш, спільне ознайомлення дітей із довкіллям через колективні досліді та спостереження стимулює розвиток пізнавальної активності, формує вміння ставити запитання та робити прості висновки [10]. Так, у процесі групових дослідів діти разом вивчають властивості води чи ґрунту, обговорюють результати й діляться своїми спостереженнями. Це сприяє розвитку колективного мислення та формуванню перших навичок дослідницької діяльності.

Психологічні техніки у груповій роботі з дошкільниками можна класифікувати за низкою критеріїв. Вони можуть носити розвивальний, психокорекційний та соціалізаційний характер. Розвиваючі ігри є дуже популярними в осередку дітей дошкільного віку і мають численне різноманіття вправ. Вони, перш за все спрямовані на розвиток мовлення, концентрації та уяви. Велика кількість розвиваючих ігор має на меті підвищення когнітивних функцій дитини. Серед прикладів розвиваючих ігор можна навести такі як «Хто що робить?», «Чарівний мішечок» тощо.

Психокорекційні ігри зазвичай спрямовані на розвиток на розвиток таких навичок як дрібна моторика, увага, пам'ять, мовлення та слух та на відміну від розвивальних мають більш поглиблену функцію та спрямовані на дітей з особливими освітніми потребами. Існує велика кількість корекційних ігор, до яких можна віднести такі як «Повтори за мною», де дитина має слідувати інструкції. Вправи «Який я сильний», «Фігури», «З'єднай» тощо на розвиток дрібної моторики рук, уваги та концентрації (Симонова). До корекційної форми роботи також можна віднести психогімнастику. Метою психогімнастики є подолання комунікативних бар'єрів, знаття психоемоційної напруги налагодження внутрішньої гармонії та взаємодії з оточенням. Така форма роботи підходить для людей з поведінковими та психосоціальними порушеннями (Рібцун).

На сьогодні українські дошкільники також перебувають в умовах негативного впливу війни. Тому подолання страхів та тривоги є важливою метою психологічної групової роботи з дошкільниками. Такої мети можна досягти шляхом розвитку емоційного інтелекту та соморегиляції. Так, поглиблення емоційного інтелекту у дітей сприяє їх кращому розпізнаванню емоцій, розуміння їх значення, нормальності переживання як позитивних так і негативних емоцій. Емоційний інтелект сприяє зростанню самоусвідомленості та покращенню взаємодії з оточенням [6]. Про важливість регуляції емоцій говорять Терещенко Л. та Карабаєва І., вказуючи на їх роль як мотиваторів або демотиваторів дитячої поведінки. Дослідники також наголошують на обов'язковому формуванні навиків соціалізованих форм вираження власних емоцій дітьми дошкільного віку [57].

Одну з ключових ролей у становленні особистості на її ранніх етапах онтогенезу відіграє соціалізація. З огляду на це важливе місце у груповій роботі з дошкільнятами займають ігри соціалізаційного характеру. Вони сприяють засвоєнню соціальних ролей, посилюють комунікативні здібності. Діти часто самі несвідомо грають у такі ігри без втручання дорослих тим самим відтворюючи ті, чи інші соціальні ролі та способи поведінки у них. Проте інколи необхідне втручання дорослого, якщо дитина має труднощі із налагодженням взаємодії з оточенням. Існує безліч таких ігор серед яких можна назвати такі як «Магазин», «Лікар і пацієнт» тощо.

За характером діяльності техніки групової роботи з дітьми можна розділити на поділяють на рухові, вербальні та художньо-творчі. Рухові техніки включають різноманітні ритмічні ігри, танцювальні вправи. До них також можна віднести елементи психогімнастики. Такі вправи також спрямовані на розвиток моторики, емоційної регуляції. Серед прикладів ритмічних вправ можна вказати такі як «Заводні іграшки», «Топаємо-хлопаємо», «Сито» тощо [12]. Вербальні техніки спрямовані на розвиток мовлення, когнітивних здібностей, посилення вміння домовлятися. Вони можуть виражатися у колективному обговоренні казок та інших історій. Художньо-творчі напрями можуть включати безліч активностей які несуть як художньо-естетичне та терапевтичне навантаження. В дитячих

садочках – це один з найбільш поширених методів групової роботи, що включає спільні практики малювання, ліплення з пластиліну, створення інших виробів з різноманітних матеріалів. Коли така форма роботи носить груповий характер спрямований на спільну, а не індивідуальну мету вона вже може носити терапевтичний ефект. Прикладом може слугувати створення колажу або спільно намальованої картини. З метою розвитку уяви, а також діагностичною метою також можуть використовуватися такі популярні малювальні техніки як методика «Мандала» [38]. Кожна з цих форм має свій психологічний ефект: від розвитку уяви й мислення до корекції емоційного стану та формування навичок співпраці.

Серед вербальних технік роботи з дітьми варто окремо відзначити такі як казкотерапія. Лісневська Н. описує метод казкотерапії для дошкільнят. В роботі з казками важливо визначити основну терапевтичну мету, персонажів та сюжет, які її відтворюють. Казкотерапія може носити як індивідуальний характер так і мати групову форму роботи. Метод казкотерапії спрямований на досягнення низки терапевтичних цілей – зниження емоційної напруги, так як дитина розуміє, що центром сюжету є інші герої, а не вона, сприяє розвитку емоційної свідомості. Колективне обговорення казок покращує когнітивні здібності та навички соціальної взаємодії. налагодження соціальної взаємодії [42].

Серед художньо-творчих напрямів роботи з дітьми можна окремо наголосити на методі арт-терапії. Неусвідомленість власних дій, домінування фантазії та емоцій є ознаками особистості віком трьох-п'яти років. Метод арт-терапії вважають м'яким методом психотерапевтичної діяльності, який сприяє самовираженню особистості. Однією з ключових ідей артерапії надати вихід власним емоціям у безпечний спосіб тоді як результати її діяльності залишаються вторинними і не піддаються оцінці. Арт-терапія сприяє розвитку індивідуальності та автономності особистості дитини, її творчому самовираженню [31].

Отже, групова робота у дошкільному середовищі - це не лише педагогічний інструмент, але й важлива психологічна умова розвитку дитини. Вона забезпечує емоційно-позитивний клімат, формує здатність до співпраці, розвиває комунікативні вміння та створює основу для морального становлення

особистості. Як підкреслює І. Бех, саме в дитячому віці у процесі взаємодії з іншими формуються перші ціннісні орієнтири, що стають фундаментом духовного розвитку людини [2].

1.4. Особливості ефективного використання психологічних технік у груповій роботі з дітьми

Ефективне використання психологічних технік у груповій роботі з дітьми дошкільного віку передбачає врахування низки передумов. Перше – це вікові особливості розвитку, які зумовлюють підбір вправ, їх тривалість. Друге – це компетенція педагогів, які мають перелічені особливості враховувати та володіти усіма необхідними навиками для організації групової роботи. І останнє – це забезпечення відповідного психологічного клімату в групі вихованців для продуктивної та безпечної самореалізації дитини.

Для досягнення потрібного психологічного ефекту має бути дотримано кілька правил, які забезпечать ефективність групової роботи. Важливо дотримуватися певних правил поведінки для того, щоб групові психологічні практики мали відповідний ефект. Серед таких правил можна виділити добровільність участі в запропонованих іграх. З огляду на нестійку увагу дитини важливо, щоб заняття мали короткий період тривалості десь 10-25 хвилин максимум. Через чинник швидкоплинності уваги дошкільника ігри мають його зацікавити і носити динамічний та різноманітний характер. Саме тому серед дітей такі популярні форми психологічної роботи як арт-терапія, різні руханки. Ігри з дітьми мають відповідати правилам емоційної безпеки. Тобто педагог має забезпечити атмосферу прийняття, доброзичливості та заохочення до участі та діяльності. Вихователь має уникати суджень, які оцінюють діяльність дошкільника і слідкувати за тим, щоб таку оцінку не надавали інші вихованці (Роговська).

Беленька Г. також підкреслює, що професійна компетентність педагога визначається його здатністю створювати безпечне та емоційно позитивне середовище, де дитина може вільно виражати себе [9]. Вихователь повинен не лише організовувати групову діяльність, а й виступати посередником у вирішенні

конфліктів, моделювати зразки комунікативної поведінки та заохочувати до співпраці. У цьому полягає ключова умова того, щоб психологічні техніки приносили відчутний результат.

Ефективність групової роботи залежить і від самої форми організації гри так і від характеру ігрової діяльності. Якщо дитина стоїть на перших етапах інтеграції в соціальну групу важливо забезпечити м'якість її входження в колектив. З цією метою на початкових етапах свою ефективність можуть мати міні-групи спрямовані на формування перших навичок співпраці. Такі групи включають близько двох-трьох осіб і можуть бути реалізовані в таких ігрових активностях як парна гра «Будівельники», «Дочки й матері» [36]. Узгодженню дій та формуванню навиків командної роботи можуть сприяти середні групи кількістю чотири-шість дітей. В таких іграх діти виконують колективні завдання, до прикладу будують місто з кубиків [6; 10]. Організація групової роботи в більших колективах, в яких може бути задіяна вся група сприятиме становленню таких навиків як колективна відповідальність, емоційна згуртованість, відчуття єдиного колективу. Великі групи часто задіюються в колективних святах, групових проектах, різноманітних інтерактивних іграх [16; 27].

Крім правил групової взаємодії важливо зважити і на її форми серед яких можна згадати паралельну гру, спільну діяльність, сюжетно-рольову гру та кооперативну діяльність. Паралельна гра є поширеною формою взаємодії в колективі дошкільників. Вона є природною формою вияву поведінки проте її соціально-психологічний ефект може виявлятися у тому, що діти можуть займати окремі простори і не заходити на територію іншого. Тобто розподіляти іграшки між собою не намагаючись відібрати в іншого. Ефективність паралельної гри, якщо вона раптом стає конфліктною забезпечується участю педагога. Безпосередня участь педагога передбачається у спільній грі, яка безпосередньо модерується вихователем. Саме в таких іграх діти колективно приходять до якоїсь спільної мети – зібрати пазл, щось збудувати тощо. Сюжетно-рольова гра також може бути під наглядом та керівництвом педагога так як у ній важливе дотримання правил та слідуванням тим ролям, які обрали для себе діти. Кооперативна діяльність також може бути ефективним інструментом організації

групової роботи. Важливим її елементом є досягнення соціально-значущого результату. До таких ігор крім традиційних цілком можливо включити спільні екологічні практики спостереження за природою або турботи про довкілля.

Особливого значення набуває поєднання розвивальних та корекційних методів. За А. Богуш і Н. Гавриш, мовленнєво-ігрові вправи, дидактичні ігри та вправи на розвиток уваги й пам'яті допомагають гармонізувати психічний розвиток та стимулюють пізнавальну активність [10; 11]. Водночас використання корекційних технік, зокрема психогімнастики або методу «Таємнича клітка», дозволяє знімати напруження, долати страхи й тривожність, які характерні для дітей цього віку [29; 49]. Тому техніки мають поєднувати навчальний, виховний та корекційний потенціал.

Важливо враховувати й емоційно-соціальні потреби дітей. За О. Кононко, дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку емпатії та емоційної чутливості [37]. Тому ефективні групові техніки повинні не тільки тренувати когнітивні здібності, але й формувати здатність співпереживати, допомагати іншим, регулювати власні емоції. У цьому контексті значну роль відіграють інтерактивні методи: колективне обговорення казок, створення спільних історій, рольові метафори [33; 60].

Крім того, ефективність групової роботи підсилюється систематичним використанням інтерактивних технологій. Дослідження Л. Пироженко та О. Пометун свідчать, що інтерактивні методи активізують пізнавальну діяльність дітей, стимулюють розвиток комунікативних навичок і дозволяють вихователю організувати співпрацю між усіма учасниками [28]. Це можуть бути ігри на вибір партнера, завдання з колективного малювання чи складання казки, які допомагають кожній дитині відчувати свою значущість у групі.

Аналізуючи ефективність групової роботи важливо представити приклади вправ, які довели свою результативність у роботі з дошкільниками. Одним із ефективних прикладів є сюжетно-рольова гра «Лікарня», де діти розподіляють ролі лікаря, пацієнта і медсестри. У процесі такої гри вони вчаться домовлятися про правила, дотримуватися їх та узгоджувати свої дії. Це сприяє розвитку

комунікативних навичок, соціалізації та формуванню вміння приймати на себе певну роль у групі [6; 10].

Хорошим прикладом корекційної техніки є психогімнастика «Емоції в дзеркалі». Вихователь демонструє певний емоційний вираз обличчя, а діти мають його повторити. Таке завдання допомагає дошкільникам розпізнавати власні емоції та емоції інших, розвиває здатність до емпатії й навички емоційної саморегуляції. Особливо корисною ця вправа є для дітей із підвищеною тривожністю або труднощами у вираженні почуттів [29; 37].

Ще одним методом, який довів свою ефективність є вправа «Таємнича клітка», коли дитині пропонують уявити, що всі її страхи можна «посадити» у клітку. Потім вона малює, що саме туди потрапило, й обговорює це з іншими дітьми. Така техніка допомагає знижувати емоційну напругу, долати дитячі страхи та формувати позитивне ставлення до власного емоційного досвіду [49].

Непоганий психологічний ефект створює творча вправа «Колективне складання казки». Вихователь починає короткий сюжет, а діти по черзі продовжують його, створюючи власну історію. Це завдання стимулює розвиток мовлення, уяви й креативності, а також вчить слухати одне одного, підтримувати сюжетну лінію та співпрацювати в команді [28; 33].

До художньо-творчих технік належить методика «Мандала», коли діти колективно розфарбовують велике коло або створюють власні малюнки в цій формі. Завдяки такій вправі вони виражають внутрішні емоції, знижують рівень тривожності й розвивають творче мислення. Окрім того, ця техніка дозволяє вихователю спостерігати за індивідуальними особливостями кожної дитини [60].

Не менш значущими є й групові дослідження з природними об'єктами, наприклад «Таємниці води». Діти спільно спостерігають за тим, як вода замерзає чи випаровується, і разом обговорюють результати. Такий підхід розвиває пізнавальний інтерес, логічне мислення, а також вчить співпраці й колективному пошуку відповідей [10; 48].

Для досягнення ефективності групової роботи у середовищі дошкільників важливо діагностувати стан когнітивної, емоційної, пізнавальної сфер дитини. Здійснити оцінку її соціально-комунікативних навиків. Для цього існує ціла

низка методик спрямованих на діагностику особистості дитини дошкільного віку. Зокрема серед зарубіжних методів діагностики ми можемо виділити такі як дитячі тести Векслера Дитячі тести Векслера (WPPSI-IV) – визначення рівня інтелектуального розвитку. Вони рідше застосовуються в Україні через потребу адаптації, але широко застосовуються в приватній практиці. Ці тести діагностують наявний рівень інтелектуального розвитку, вимірюють вербальний інтелект, швидкість мислення, обробки інформації та пам'ять. Здатні діагностувати інтелектуальні порушення.

Серед методів роботи з дітьми є ефективними проєктивні методики у вигляді малюнків як малюнок сім'ї, малюнок людини, методика «Будинок дерево людина». Остання є однією з найстаріших проєктивних методик запропонованих Буком ще в 1948 році. Завдання полягає у тому, що всі предмети зображуються на одному листі і психолог оцінює взаємодію між ними. Фахівець також слідкує за порядком зображення предметів на малюнку. Якщо, до прикладу першим дитина малює дерево, можна припустити важливість для неї потреби у безпеці. Кожне зображення має низку критеріїв за якими здійснюється інтерпретація [58].

Серед українських методів діагностики різних аспектів розвитку особистості також існує безліч інструментів. Особливою популярністю користуються різноманітні методики, які оцінюють готовність дитини до школи, зокрема «Домалюй фігуру», графічні диктанти, «Будиночок», адаптація тесту готовності до школи Керна-Йерасика, логічні вправи тощо. Соціально-комунікативний розвиток вимірюється такими методами як дитяча соціометрія у формі гри, дитина у групі однолітків та інші [37].

У дослідженні ефективності групової роботи в середовищі дошкільників важливо дослідити зміни в психоемоційному розвитку дитини, зміни рівня її самооцінки. З огляду на це в роботі пропонується використати такі методи як уже названий «Дім-дерево-людна», методика «Сходинок» В. Щук, яка спрямована на діагностику дитячої самооцінки та українську розробку малюнкового тесту я у світі, що оцінює уявлення дитини про себе і своє оточення [56].

Отже, ефективне застосування психологічних технік у груповій роботі з дошкільниками базується на інтеграції ігрових, розвивальних, корекційних і

творчих методів. Важливими умовами є професійна позиція вихователя, створення безпечного емоційного середовища та спрямування діяльності на задоволення базових психологічних і соціальних потреб дітей. Це забезпечує гармонійний розвиток особистості та формує у дітей фундамент для успішної адаптації до шкільного життя.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було теоретично обґрунтовано психологічні засади використання технік у груповій роботі з дітьми дошкільного віку. Встановлено, що дошкільний вік є сензитивним періодом розвитку особистості, у якому відбувається інтенсивне формування когнітивної, емоційно-вольової та соціальної сфер. Провідною діяльністю в цей час виступає гра, яка забезпечує комплексний розвиток та виступає головним механізмом соціалізації. Окреслено коло базових психологічних і соціально-психологічних потреб дошкільників: потреба у спілкуванні з дорослими та ровесниками, у грі, пізнанні та самостійності, у схваленні та визнанні, безпеці, творчості та емоційному самовираженні. Їх задоволення є запорукою формування позитивної самооцінки, емоційної стабільності та соціальної компетентності особистості у майбутньому.

Розкрито сутність групової роботи як провідної форми психологічної взаємодії у дошкільному закладі. Наголошено, що саме у групі дитина отримує перший досвід співпраці, вчиться узгоджувати власні дії з іншими, засвоює соціальні ролі, набуває комунікативних навичок та моральних орієнтирів. Охарактеризовано різновиди психологічних технік, що застосовуються у груповій роботі: розвивальні, корекційні, соціалізаційні; рухові, вербальні, художньо-творчі. Особлива увага приділяється методам казкотерапії, арт-терапії, психогімнастики, інтерактивним іграм та колективним дослідницьким практикам.

Визначено, психологічні техніки у груповій роботі з дошкільниками є важливим інструментом гармонійного розвитку та соціалізації дітей. Їх правильне використання сприяє формуванню емоційної стабільності, пізнавальної активності, комунікативних умінь і моральних орієнтирів, що

створює основу для подальшої успішної адаптації дитини до навчання у школі. З'ясовано умови ефективного застосування психологічних технік у роботі з дітьми: урахування вікових особливостей, професійна компетентність педагога, створення безпечного та емоційно позитивного середовища, поєднання розвивальних і корекційних методів, спрямованість на задоволення базових потреб дитини. Вказано на важливість діагностики психоемоційного розвитку особистості дитини для ефективної побудови подальшої групової роботи з дошкільниками.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК У ГРУПОВІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

2.1. Обґрунтування процедури та методів дослідження психологічних потреб дошкільників

У дослідженні ефективності використання психологічних технік у груповій роботі взяли участь 62 дитини з двох закладів дошкільної освіти м. Дніпро. Вибірка була збалансована та представлена порівну з кожного садка: по 31 дитині із садка А та садка Б (50,0% і 50,0% відповідно). Участь брали діти трьох вікових груп: молодшої (21 дитина, 33,9%), середньої (21 дитина, 33,9%) та старшої (20 дітей, 32,3%). Середній вік кожної категорії відповідав віковим нормативам: молодша група - орієнтовно 3,2–3,11 року (медіана 3,6), середня - 4,2–4,11 року (медіана 4,6), старша - 5,2–5,11 року (медіана 5,7). Таким чином, вибірка відображає природну вікову структуру контингенту дошкільних груп.

Стать досліджуваних була розподілена порівну, що забезпечує гендерно нейтральний аналіз: 31 хлопчик (50,0%) і 31 дівчинка (50,0%). У межах вікових груп співвідношення також було максимально рівномірним: у молодшій - 52,4% хлопчиків і 47,6% дівчаток, у середній - 47,6% хлопчиків і 52,4% дівчаток, у старшій - рівно по 50%. Аналогічний баланс простежувався за кожним закладом, що виключає перекоси у статевій структурі, пов'язані з окремим дошкільним закладом.

Соціально-демографічний склад вибірки характеризується переважанням дітей із повних сімей - 69,4% (43 дитини), тоді як 24,2% (15 дітей) виховуються одним із батьків, а ще 6,5% (4 дитини) перебувають під опікою. У 19,4% випадків (12 дітей) зафіксовано статус внутрішньо переміщених осіб, що відповідає сучасним соціальним умовам в Україні та забезпечує можливість врахування контексту вимушеної міграції для частини сімей. Освітній рівень батьків варіювався: 45,2% мають вищу освіту, 32,3% - фахову передвищу, 22,6% - повну загальну середню. Зайнятість батьків також відображає типову міську соціальну

ситуацію: у 58,1% родин працюють обоє батьків, у 32,3% - один, у 9,7% - тимчасово не працює ніхто з батьків. Рівень соціально-економічного ризику визначено як низький у 71,0% сімей, середній - у 22,6%, високий - у 6,5%.

Діти характеризувалися загальним нормотиповим розвитком, мали достатній рівень розуміння інструкцій та соціально-комунікативного функціонування для участі у групових заняттях. До вибірки включено також 9 дітей (14,5%), які відвідували логопедичні заняття у зв'язку з легкими мовленнєвими порушеннями, що є типовим для дошкільного віку. При цьому діти з тяжкими інтелектуальними, сенсорними або емоційно-поведінковими порушеннями, які могли б унеможливити участь у групових психолого-педагогічних процедурах, не включалися до дослідження. Такий підхід дозволив отримати репрезентативну вибірку для дошкільних груп загального розвитку.

Усі учасники були включені до дослідження за умови регулярного відвідування закладу дошкільної освіти, отримання письмової інформованої згоди від батьків або законних представників і за відсутності протипоказань до участі у навчально-ігровій та психологічній груповій діяльності. Процедури дослідження відповідали етичним стандартам роботи з дітьми: забезпечено анонімність, конфіденційність, добровільність участі, право дитини відмовитися або перервати участь у будь-який момент, а також психологічну комфортність під час виконання вправ. Усі методики й форми групової взаємодії були адаптовані до вікових можливостей дошкільників та проводились у звичному для них освітньому середовищі.

Для дослідження психологічних особливостей та потреб дошкільників було обрано комплекс діагностичних методик, що поєднують проєктивний, емоційно-оцінний та саморефлексивний компоненти, відповідають віковим можливостям дітей та забезпечують надійну інформацію для аналізу їх емоційно-особистісного розвитку. Однією з основних методик виступила проєктивна техніка «Дім-дерево-людина» (дод. А), яка дозволяє виявити уявлення дитини про себе та оточення, внутрішній стан, почуття безпеки, рівень тривожності, самооцінку, потребу у підтримці та захищеності. Ця методика вважається класичним інструментом психологічної діагностики дітей

дошкільного віку, оскільки м'яко виводить на прояв емоційного світу без прямого опитування, що особливо важливо у роботі з малюками.

Доповненням виступила методика «Сходинок» В. Щура (дод. Б), призначена для визначення рівня самооцінки та усвідомлення дитиною власного місця серед однолітків і дорослих. Дитині пропонується розмістити себе на певній сходинці — від нижчої до вищої, що дає змогу непрямим шляхом виявити впевненість у собі, потребу у підтримці, почуття значущості та соціальну позицію. Застосування цієї методики виправдане тим, що у дошкільному віці формується базове відчуття компетентності, самоприйняття та позитивної Я-концепції, а тому індикатори самооцінки є важливими для оцінки ефективності психологічного впливу групових технік.

Також було використано українську проєктивно-діагностичну методику «Я у світі» (малюнковий тест), яка створена з урахуванням національного соціокультурного контексту та орієнтована на вивчення соціальної адаптації, відчуття приналежності, емоційних потреб і моделей взаємодії дитини з найближчим оточенням. Завдяки ілюстративному матеріалу методика дає змогу виявити, як дошкільник бачить своє місце у групі, родині та ширшому соціальному середовищі, які емоції він пов'язує зі взаємодією з однолітками й дорослими, а також які потреби залишаються незадоволеними.

Комбінування зазначених методів забезпечує багатовимірний підхід до діагностики, дозволяє отримати якісні дані про емоційний стан, самооцінку, соціальну позицію та рівень психологічної безпеки дитини, що є важливим для подальшої оцінки ефективності психологічних технік у груповій роботі з дошкільниками. Обраний діагностичний інструментарій відповідає віковим особливостям, є ненав'язливим, доступним і сприяє природному прояву внутрішнього світу дитини.

У межах даного дослідження однією з основних діагностичних методик було обрано проєктивний тест «Будинок-дерево-людина» (House-Tree-Person, Н-Т-Р), запропонований Дж. Буком у 1948 році та доповнений модифікацією Р. Берні, який запропонував малювати всі три елементи на одному аркуші. Методика є класичним інструментом дитячої психологічної діагностики, що

дозволяє отримати комплексне уявлення про внутрішній світ дитини, її уявлення про себе та навколишній соціальний простір, емоційний стан, рівень психологічної безпеки, самооцінку та особливості міжособистісних стосунків. Завдяки своїй проєктивній природі тест є особливо цінним у роботі з дошкільниками, оскільки дозволяє уникнути прямого опитування і створює комфортні умови для вільного самовираження без мовленнєвих чи когнітивних обмежень.

Мета застосування методики у дослідженні полягала у виявленні емоційних потреб дітей, оцінці їхнього ставлення до себе та інших людей, здатності формувати образ безпечного простору, а також рівня внутрішньої організованості та наявності можливих тривожних проявів. Малювання будинку, дерева та людини символічно відображає життєвий простір, емоційно-ресурсний потенціал та самообраз дитини. Будинок інтерпретується як проєкція сімейного та емоційного середовища й потреби у підтримці; дерево - як символ життєвої енергії, потреби у зростанні та адаптаційних ресурсів; фігура людини - як прояв уявлення дитини про себе та власне «Я» у взаємодії з іншими.

Процедура передбачала надання дитині аркуша формату А4 та набору простого й кольорових олівців із проханням намалювати будинок, дерево та людину настільки добре, наскільки вона може. Інструкція була нейтральною й ненав'язливою, що забезпечує вільний характер творчого процесу. Психолог звертав увагу на початок виконання завдання, тривалість пауз, коментарі дитини, послідовність зображення елементів та емоційні реакції під час малювання. Після завершення малюнка проводилася коротка бесіда з дитиною з метою уточнення значення окремих деталей, з'ясування сюжетного змісту та емоційно-ціннісного забарвлення зображеного. Такий підхід дозволяв поглибити інтерпретацію результатів та отримати додаткові дані, які не завжди можливо виявити лише через аналіз графічних характеристик.

Методика була адаптована до віку дошкільників: час виконання не обмежувався жорстко, заохочувалося природне висловлювання емоцій та коментарів. Важливо, що її проведення не створює емоційного напруження для дитини і водночас дозволяє виявити приховані психологічні переживання, рівень

тривожності, почуття захищеності, емоційні потреби та особливості соціальної взаємодії. Отримані матеріали аналізувались у контексті спостережень під час групових занять та результатів інших методик, що забезпечувало комплексність та достовірність діагностики.

Другим діагностичним інструментом, застосованим у дослідженні, стала методика «Сходинок», спрямована на вивчення рівня самооцінки дитини та особливостей її уявлення про власну значущість серед однолітків і дорослих. Ця методика широко використовується у роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку і дозволяє виявити, як дитина оцінює себе у порівнянні з іншими та яке місце, на її думку, вона займає в соціальній групі. Процедура передбачає демонстрацію дитині зображення драбинки з семи сходинок, де три нижні символізують «поганих», середня — нейтральних, а три верхні - «гарних» дітей. Дошкільникові пропонується самостійно обрати сходинку, яка найточніше відображає його самооцінку, та пояснити свій вибір. Через символічне позиціонування себе у просторі соціальних оцінок дитина проявляє рівень самоповаги, впевненості у власних можливостях, відчуття прийняття або, навпаки, переживання емоційної небезпеки чи відторгнення.

Інструкція формулюється у доступній для дошкільника формі (дод. А) та супроводжується поясненням змісту кожної сходинки. Психолог наголошує, що на верхніх позиціях знаходяться «найкращі» діти - розумні, добрі, слухняні, сильні, на середній - «звичайні», а на нижніх - «погані», і дитині пропонується визначити своє місце серед них. З метою полегшення виконання завдання можливе використання зображень хлопчика або дівчинки, які дитина переміщує відповідно до вибраної сходинки. Дослідник звертає увагу не лише на обрану позицію, а й на емоційні реакції, впевненість чи вагання, коментарі дитини та обґрунтування вибору, адже ці фактори несуть додаткову діагностичну інформацію про її емоційний стан та особливості «Я-концепції» (рис. 2.1).

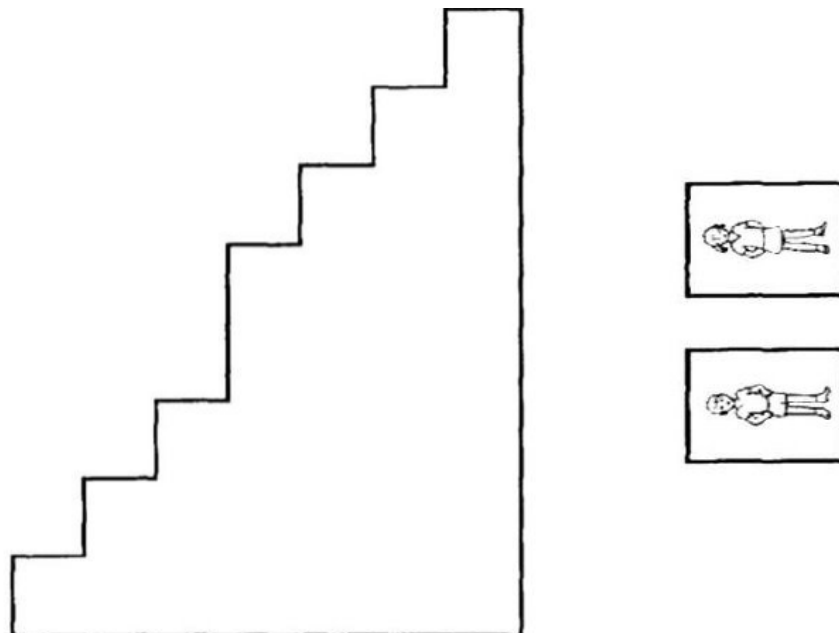

Рис. 2.1. Діагностичний інструментарій

Оцінювання результатів відбувається за семибальною шкалою, де перша, найнижча сходинка відповідає одному балу, середня - чотирьом, а найвища - семи. Для дітей старшого дошкільного віку типовою вважається позитивна самооцінка на рівні 6 балів, яка свідчить про сформоване почуття власної значущості та позитивний соціальний досвід. Показники у межах 5–7 балів розглядаються як варіанти норми, що засвідчують емоційне благополуччя та достатню підтримку з боку дорослих. Натомість низькі результати - від 1 до 3 балів - є індикатором психологічних труднощів, можливих негативних переживань у стосунках із близькими або однолітками, відчуття неповноцінності чи соціального неприйняття. У таких випадках важливо визначити причини заниженої самооцінки та розглянути потребу в цілеспрямованій корекційно-розвивальній роботі.

Застосування методики «Сходинки» у контексті цього дослідження є виправданим, оскільки вона дозволяє швидко й делікатно виявити уявлення дошкільників про себе, їхні соціальні потреби, рівень упевненості у власній значущості й очікування щодо ставлення з боку інших. Ця діагностика є особливо цінною у поєднанні з іншими методами, оскільки дає змогу побачити, як дитина сприймає себе у колективі та чи є у неї внутрішні ресурси та відчуття

підтримки, що важливо для аналізу ефективності психологічних технік групового впливу і розвитку позитивної Я-концепції у дошкільному віці.

Третьою діагностичною методикою, застосованою у дослідженні, став тест «Я у світі», який є сучасною українською розробкою, спрямованою на визначення рівня адаптації дитини до соціального середовища, її самостійності та здатності орієнтуватися у нових умовах. Методика дозволяє оцінити, наскільки комфортно дошкільник почувається у колективі, чи легко встановлює контакти з однолітками та дорослими, як реагує на ситуації соціальної новизни та чи має достатній рівень внутрішньої автономії. Тест виявляє не лише соціальну сміливість та здатність до активної взаємодії, а й емоційне ставлення дитини до спільної діяльності, готовність бути частиною групи та її орієнтованість на соціальну підтримку.

Процедура виконання методики передбачає індивідуальну роботу з дитиною. У процесі обстеження вихователь або психолог зачитує запитання та пропонує три варіанти відповідей, з яких дитина обирає найбільш близький їй варіант. Запитання спрямовані на оцінку різних аспектів адаптаційної поведінки: бажання брати участь у колективних заходах, здатність залишатися наодинці, рівень потреби у підтримці значущих дорослих, ставлення до нових людей і нових місць, переваги у виборі ігрової діяльності (індивідуальної чи групової), а також схильність до уникнення або активного включення в соціальні ситуації. Така структура методики забезпечує комплексне охоплення проявів соціальної компетентності та дозволяє виявити типові моделі поведінки дитини в колективі.

Оцінювання здійснюється шляхом підрахунку балів відповідно до ключа, який визначає адаптивність обраних відповідей. Сума балів дозволяє визначити рівень соціальної адаптації: високий, достатній, середній або низький. Високий рівень (30–36 балів) свідчить про самостійність, легкість у встановленні контактів, активну участь у житті групи та позитивне ставлення до колективних форм діяльності. Достатній рівень (26–29 балів) характеризується здатністю адаптуватися до нового середовища з мінімальними труднощами та переважною орієнтацією на взаємодію з ровесниками. Середній рівень (16–25 балів) вказує на поступову адаптацію та певну невпевненість у нових ситуаціях, надання

переваги другорядним ролям у груповій грі та можливі труднощі у формуванні соціальних зв'язків. Низький рівень (менше 15 балів) сигналізує про суттєві труднощі у соціалізації, потребу в додатковій підтримці, обмежену включеність у взаємодію з однолітками та ризик ізоляції.

Застосування тесту «Я у світі» (дод. В) в рамках цього дослідження дозволило виявити індивідуальні відмінності у рівні соціальної адаптації дошкільників та співвіднести ці показники з результатами інших проєктивних і діагностичних інструментів. Методика є зручною, доступною для дітей та високоінформативною, а її використання забезпечує ширше розуміння того, як дошкільник взаємодіє із соціальним середовищем, наскільки впевнено почувается у групі та якою мірою володіє навичками соціальної автономії.

Отже, процедура дослідження була вибудована з урахуванням вікових, емоційних та соціальних особливостей дошкільників і поєднувала індивідуальні діагностичні методи із груповими формами роботи. Використання проєктивних малюнкових тестів, методик самооцінювання та соціальної адаптації дозволило комплексно оцінити внутрішній стан дітей, їх самообраз, рівень емоційної захищеності та соціального включення. Застосування психологічних технік у груповій взаємодії дало змогу не лише виявити актуальні потреби дошкільників, а й прослідкувати позитивну динаміку емоційних і комунікативних навичок. Отримані результати забезпечили науково-обґрунтовану основу для висновків щодо ефективності використання психологічних методів у розвитку емоційної сфери та соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

2.2. Аналіз результатів діагностики психологічних потреб дітей дошкільного віку

Аналіз проєктивних малюнків дітей за методикою «Будинок–дерево–людина» дозволив виявити вікові особливості емоційно-особистісного розвитку та провідні психологічні потреби дошкільників. У малюнках дітей молодшої групи переважали виразні зображення дерева зі збільшеним стовбуром і мінімальною деталізацією крони. Зокрема, у 11 випадках (понад половина робіт

цієї підгрупи) домінував масивний стовбур без розгалуженого листя, що може свідчити про високу потребу у базовій підтримці, захисті та фізичній і емоційній безпеці. Будинки в молодшій групі часто мали великі вікна або відсутність дверей, що інтерпретується як потреба у контакті з дорослим, пошук прийняття та відкритості до зовнішнього світу, але водночас - відсутність розуміння особистих меж. Фігури людей були умовними, простими, з мінімальною деталізацією, що відповідає нормі цього віку і свідчить про ще недостатньо сформоване уявлення про власне «Я» та його відмінність від інших.

У середній групі малюнки виявили тенденцію до збалансованішого зображення всіх трьох елементів. Дерева частіше мали крону і коріння, що символізує формування внутрішніх ресурсів, здатність «укорінюватися» в соціальному середовищі та водночас прагнення до зростання. Приблизно у третини дітей спостерігалось виділення кореневої системи, що вказує на потребу у стабільності, сімейній підтримці та значущості стосунків із близькими дорослими. Будинки набули рис індивідуалізації - діти зображали дах, вікна, доріжку, що відображає розвиток уявлень про особистий простір і сім'ю. У фігурах людей з'явилися емоційні елементи - посмішки, руки, що символізує активізацію потреби у взаємодії з оточенням та бажання бути прийнятими.

У старшій групі малюнки вирізнялися більшою деталізованістю, чіткістю просторового розташування та вищим рівнем символізації. Діти частіше зображали дерева з гілками та листям, що асоціюється з розвитком соціальних зв'язків, прагненням до активної взаємодії з ровесниками та самоствердження. Будинки мали двері та доріжки, що вказує на усвідомлення меж і здатність до вибудовування комунікативного простору. У зображеннях людини переважала цілісність фігури та деталізація одягу й емоційних ознак, що свідчить про зростання самосвідомості та розширення соціальної ідентичності. Для частини дітей характерним було домірне зображення всіх трьох елементів, що відображає баланс між потребою у близькості, автономією та соціальним включенням.

Узагальнюючи отримані результати, можна відзначити, що для всіх вікових груп домінуючою була потреба у психологічній безпеці, що проявлялося через масивні стовбури дерев, наявність будинку як «безпечного простору» та

позитивні емоційні акценти у зображенні людей. У молодших дошкільників на перший план виходили потреби в опіці, контакті з дорослими та емоційній стабільності. У середній групі відзначено зростання потреб у соціальній взаємодії, при збереженні важливості підтримки з боку дорослих. Старша група демонструвала тенденцію до автономності, розширення соціального поля та емоційної зрілості, а також до розвитку взаємодії з ровесниками як важливого чинника самоствердження.

Методика «Будинок–дерево–людина» показала, що у структурі психологічних потреб дошкільників провідною є потреба у безпеці та прийнятті. У молодшому віці вона пов'язана насамперед із дорослими, у середньому - доповнюється інтересом до однолітків, а у старшому - трансформується у потребу у самостійності, соціальному визнанні та конструктивній взаємодії з ровесниками. Проективні символи у роботах дітей свідчать про поступовий розвиток їх емоційної зрілості, соціальної компетентності та уявлення про себе в соціальному середовищі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати дослідження

Група	К-сть дітей	Провідний елемент у малюнку	Кількість дітей	% від групи
Молодша (n = 21)	21	Дерево з домінуванням стовбура	11	52,4%
		Великий будинок без дверей / з великими вікнами	6	28,6%
		Людина зі слабкою деталізацією	4	19%
Середня (n = 21)	21	Дерево з корінням і кроною	8	38,1%
		Будинок з деталізацією (вікна, дах, доріжка)	7	33,3%
		Людина з емоційними рисами (обличчя/руки)	6	28,6%
Старша (n = 20)	20	Збалансоване зображення трьох елементів	9	45%
		Людина з деталізацією (одяг, міміка)	7	35%
		Будинок з дверима і доріжкою (просторове планування)	4	20%

Результати методики «Будинок–дерево–людина» підтвердили вікову динаміку формування емоційно-особистісної сфери дошкільників. У молодшій групі домінували образи масивних дерев і відкритих будинків, що відображало потребу у захищеності, близькому емоційному контакті з дорослим і підтримці. У середній групі зростає кількість деталей, поява коріння і крони свідчила про розвиток почуття стабільності й відповідальності за власний простір, а також збільшення інтересу до взаємодії з ровесниками. У старших дошкільників спостерігалися збалансовані композиції, виразні зображення людей, що символізувало формування соціальної ідентичності, прагнення до самостійності та самопрезентації, а також переорієнтацію емоційної прив'язаності з дорослого на однолітків (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Інтерпретація потреб за групами

Психологічна потреба	Молодша група	Середня група	Старша група
Безпека та опіка	18 (85,7%)	15 (71,4%)	11 (55%)
Контакт з дорослим	17 (81%)	13 (61,9%)	7 (35%)
Соціальна взаємодія з ровесниками	7 (33,3%)	11 (52,4%)	16 (80%)
Самостійність та автономність	5 (23,8%)	9 (42,9%)	14 (70%)
Самовираження та емоційність	6 (28,6%)	10 (47,6%)	17 (85%)
Усвідомлення меж, особистий простір	4 (19%)	9 (42,9%)	15 (75%)

Застосування методики «Сходинок» дало можливість оцінити рівень самооцінки дітей різних вікових груп та простежити вікову динаміку становлення «Я-концепції». Загалом результати засвідчили, що більшість дітей продемонстрували позитивне уявлення про себе та власну соціальну значущість.

У молодшій групі (n = 21) спостерігався переважно середній рівень самооцінки: 5 дітей (23,8%) поставили себе на найвищі сходинок (6–7 балів), 12 дітей (57,1%) - на рівень 4–5 балів, що відповідає нормі для цього віку, і 4 дітей (19%) обрали нижні позиції (1–3 бали), що свідчить про невпевненість, залежність від дорослого та емоційну потребу у підкріпленні. Для цієї групи

характерною була орієнтація на думку вихователя й батьків, а також прагнення отримати схвалення, що відповідає віковому етапу становлення самооцінки.

У середній групі ($n = 21$) кількість дітей із високою самооцінкою зростає: 9 дітей (42,9%) обрали позиції верхнього рівня (6–7 балів), 10 дітей (47,6%) - середнього рівня (4–5 балів), тоді як лише 2 учасники (9,5%) розмістили себе на нижніх сходинках. Це вказує на поступове формування почуття власної цінності, зростання впевненості у власних можливостях, а також на підвищення ролі однолітків у формуванні самооцінки.

У старшій групі ($n = 20$) переважна більшість дітей проявили адекватну або високу самооцінку: 6 дітей (30%) поставили себе у верхню зону (6–7 балів), 10 дітей (50%) - на середній рівень (4–5 балів), 4 дитини (20%) обрало нижню позицію (1–3 бали). Такі дані демонструють зростання впевненості у власних силах, появу самостійності, а також орієнтацію на визнання з боку ровесників як значущу потребу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл рівнів самооцінки дітей за методикою «Сходинки»

Рівень самооцінки	Бали	Молодша група ($n = 21$)	Середня група ($n = 21$)	Старша група ($n = 20$)	Загалом ($n = 62$)
Високий	6–7	5 (23,8%)	9 (42,9%)	6 (30%)	20 (30%)
Достатній / норма	4–5	12 (57,1%)	10 (47,6%)	10 (50%)	32 (49%)
Низький	1–3	4 (19%)	2 (9,5%)	4 (20%)	10 (21%)

Узагальнено отримані результати свідчать, що в усіх вікових групах домінує позитивна самооцінка, яка з віком стає більш стабільною й соціально зумовленою. Молодші діти більше орієнтуються на відгуки дорослих, у середньому віці зростає роль групових стосунків, а старші дошкільники засвідчують становлення автономної самооцінки, пов'язаної з активністю, самостійністю та соціальним статусом серед ровесників.

Дослідження соціальної адаптації дошкільників за методикою «Я у світі» дозволило визначити рівень комфортності дітей у колективних взаємовідносинах, їхню здатність до самостійності та готовність взаємодіяти з однолітками у нових умовах. Загалом більшість дітей продемонстрували

достатній та високий рівень адаптації, однак виявлено вікові особливості формування соціальної впевненості та комунікативної активності.

У молодшій групі ($n = 21$) 4 дитини (19,0%) показали високий рівень адаптації (30–36 балів), 9 дітей (42,9%) - достатній рівень (26–29 балів), 7 дітей (33,3%) - середній рівень (16–25 балів), тоді як 1 дитина (4,8%) продемонструвала низький рівень адаптації (менше 15 балів). Отримані результати відображають властиву цьому віку залежність від дорослого, потребу у підтримці та схильність до вибору індивідуальних форм гри. Діти цієї групи ще не завжди демонструють ініціативність у взаємодії з новими однолітками й нерідко надають перевагу знайомим людям і стабільним умовам.

У середній групі ($n = 21$) зросла кількість дітей з високими показниками: 7 дітей (33,3%) належать до групи з високим рівнем адаптації, 10 дітей (47,6%) - із достатнім рівнем, 3 учасники (14,3%) - із середнім рівнем і лише 1 дитина (4,8%) - з низьким рівнем. Це демонструє прогрес у формуванні соціальної активності, готовність до колективних ігор та зменшення залежності від дорослих. Діти впевненіше взаємодіють із ровесниками, але все ще можуть потребувати підтримки у незнайомих ситуаціях.

У старшій групі ($n = 20$) продемонстрували високий рівень соціальної адаптованості 7 дітей (35%), 8 (40%) - достатні, 3 (15%) – середній та двоє дітей (10%) проявили низький рівень адаптації. Старші дошкільники проявляли значну самостійність, активність у комунікації, ініціативність у групових іграх і здатність обирати партнерів для взаємодії. Такі діти легше входять у новий колектив, самостійно орієнтуються в ситуаціях змін і прагнуть до взаємодії з іншими (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівень соціальної адаптації дошкільників за тестом «Я у світі»

Рівень адаптації	Бали	Молодша група $n=21$	Середня група $n=21$	Старша група $n=20$	Всього $n=62$
Високий	30–36	4 (19,0%)	6 (29%)	7 (35%)	17 (27%)
Достатній	26–29	9 (43%)	9 (43%)	8 (40%)	26 (41%)
Середній	16–25	4 (19%)	4 (19%)	3 (15%)	11 (18 %)

Низький	<15	3 (9 %)	2 (9%)	2(10%)	7 (13%)
---------	-----	---------	--------	--------	---------

Загалом результати продемонстрували зростання рівня соціальної адаптованості зі збільшенням віку. Молодші діти потребували більшої підтримки дорослих і частіше уникали нових контактів, тоді як середні та старші дошкільники виявляли стабільне прагнення до участі у спільній діяльності, емоційної відкритості та самостійності.

Результати тесту «Я у світі» свідчать, що із віком підвищується рівень соціальної зрілості дітей, їхня здатність адаптуватися до нового середовища та включатися у взаємодію з однолітками. Проте існує відсоток дітей, які потребують додаткових зусиль з їх адаптації. Для молодших дітей типовими є потреба у підтримці дорослого та обережність у соціальних контактах. Середня група характеризується змішаною моделлю адаптації: діти проявляють ініціативу, але у незнайомих ситуаціях можуть потребувати допомоги. Старші дошкільники здебільшого демонструють сформовану соціальну активність, впевненість та потребу у груповій взаємодії, що свідчить про готовність до успішної адаптації у шкільному середовищі.

Комплексний аналіз трьох методик засвідчив, що психологічні потреби дітей поступово ускладнюються з віком. У молодших дошкільників домінує потреба у безпеці, захисті та підтримці дорослих: у малюнках переважають образи масивних дерев і будинків, а результати за «Сходишками» свідчать про орієнтацію на схвалення дорослих і нестійке почуття власної значущості. За методикою «Я у світі» молодші діти частіше уникають великих груп і потребують допомоги в новому середовищі, що підкреслює їхню залежність від дорослого та прагнення до стабільності (рис. Рис. 2.2).

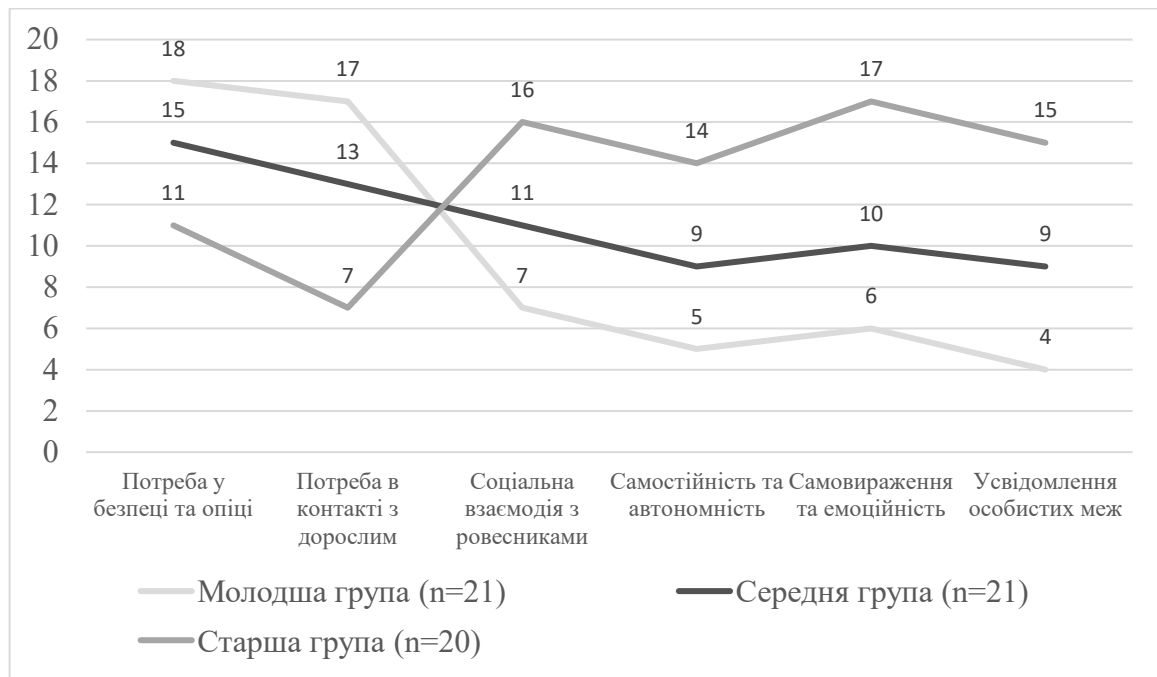

Рис. 2.2. Порівняння психологічних потреб дошкільників

У середньому та старшому дошкільному віці зростає роль соціальної взаємодії, самостійності та самовираження. Діти дедалі активніше включаються в групові ігри, демонструють більше впевненості у собі, у малюнках з'являється деталізація та баланс елементів, що відображає формування особистих меж і самосвідомості. Старші дошкільники характеризуються високим рівнем самооцінки й адаптації, орієнтацією на спілкування з ровесниками та здатністю самостійно діяти в нових умовах, що свідчить про їхню готовність до шкільного середовища та зрілість соціально-емоційних компетентностей.

Отже, комплексне застосування трьох психодіагностичних методик («Будинок–дерево–людина», «Сходи́нки», «Я у світі») дало змогу всебічно оцінити емоційно-особистісний розвиток та провідні психологічні потреби дошкільників різного віку. Узагальнені результати підтвердили наявність закономірної вікової динаміки: від домінування базових потреб у безпеці, фізичному та емоційному захисті у молодших дітей - до посилення потреби в автономності, соціальній взаємодії, самоствердженні та розвитку внутрішнього «Я-образу» у старших дошкільників. Виявлено, що з віком розширюється соціальне поле дитини, зростає роль ровесників у формуванні самооцінки та відчуття власної значущості, а елементи малюнків і відповіді дітей відображають

поступовий перехід від залежності та орієнтації на дорослого - до емоційної самостійності, ініціативності та здатності до конструктивної взаємодії в групі.

Отже, аналіз результатів за всіма трьома методиками підтвердив поступальний розвиток психологічних потреб дошкільників - від базових запитів на безпеку, підтримку та емоційний контакт із дорослим у молодшому віці до зростаючої потреби у спілкуванні з однолітками, самостійності та соціальній активності у старшому дошкільному періоді. Водночас у структурі потреб дітей чітко простежується збереження провідної діяльності - гри: у молодших дошкільників гра виступає основним способом пізнання світу та отримання підтримки; у середній групі вона поєднується з поступовим переходом до більш цілеспрямованої взаємодії і спільних сюжетних ігор; у старших дітей гра продовжує бути значущою, проте виявляється тенденція до зростання творчого компоненту, ініціативності та бажання створювати власні ігрові сценарії. Отже, потреба у грі залишається актуальною на всіх вікових етапах, але еволюціонує: від емоційної та соціальної опори - до прояву творчості, самовираження та розвитку індивідуальних інтересів.

2.3. Характеристика ефективних технік та методів психологічної групової роботи з дітьми дошкільного віку за результатами діагностичного етапу

Результати діагностики засвідчили, що структура психологічних потреб дошкільників має вікову динаміку: у дітей молодшої групи домінує потреба у безпеці та емоційній підтримці дорослого; у середніх дошкільників – потреба у стабільних соціальних контактах та формуванні групової ідентичності; у старших – зростає потреба у самостійності, визнанні, самовираженні та творчій активності. Відповідно, подальша групова робота потребує застосування неоднакових технік і методів, спрямованих на задоволення цих потреб та забезпечення оптимального вікового розвитку.

Ефективними є методи, що формують базову довіру, емоційний комфорт та відчуття «дбайливого простору». Доцільними є чуттєво-сенсорні вправи (м'які

тактильні матеріали, ігри з піском, водою), рухові колові ігри, техніки «емоційного дзеркала», а також казкотерапія, що дозволяє дитині проектувати переживання на персонажів і отримувати модель підтримки. Важливу роль відіграють ритуали привітання та завершення заняття, які знижують тривогу та стабілізують групову динаміку [2].

Для середніх дошкільників доцільні техніки, спрямовані на розвиток співпраці, емпатії та вміння домовлятися. Застосовуються рольові ігри, вправи на спільне виконання завдань (побудова з конструктора, спільний сюжетний малюнок, парні творчі завдання). Ефективними є емоційно-комунікативні кола (обговорення простих почуттів, вибір «настроєвих карток»), а також елементи соціально-ігрової терапії, що забезпечують тренування навичок взаємодії. На цьому віковому етапі доцільне впровадження вправ із початковими елементами регуляції поведінки (очікування черги, дотримання правил групи).

У старшій групі важливими стають техніки, що стимулюють ініціативу та розвиток образу «я можу». Доцільними є творчі проєктивні техніки (авторські малюнки, створення казки, моделювання ситуацій), кооперативні ігри з розподілом ролей, елементи арт-коучингу для дітей (створення власного «героя», «щит сили», конструктивне обговорення власних успіхів). Корисними стають ігри на прийняття рішень, а також вправи на конструктивний вираз емоцій та саморегуляцію. На цьому етапі зберігається значення гри, проте вона набуває творчо-рольового характеру - діти прагнуть не лише брати участь, а й створювати правила та сюжети [44].

Отже, підбір психологічних технік має ґрунтуватися не на універсальних алгоритмах, а на діагностично встановлених потребах. Задоволення домінуючих вікових мотивів - від безпеки та прив'язаності до творчості й соціального самоствердження - забезпечує ефективність групової роботи та сприяє гармонійному розвитку особистості дошкільника.

Застосування підібраних технік позитивно впливає на формування емоційно-особистісної сфери дошкільників, сприяючи поступовому переходу від базових потреб до вищих соціально-комунікативних форм взаємодії. Чуттєво-сенсорні вправи, ритуали привітання та казкотерапія забезпечують дитині

відчуття безпеки, стабільності й прийняття, знижують рівень тривожності та внутрішньої напруги. Вони допомагають гармонізувати емоційний стан, активізують уяву й формують базову довіру до дорослого та групи. Емоційне «дзеркало» та вправи на розпізнавання почуттів сприяють розвитку емоційного інтелекту, що є фундаментом для подальших соціальних навичок.

У міру дорослішання дітей найбільший вплив мають техніки співпраці, рольові ігри та спільні творчі завдання. Вони формують навички комунікації, справедливого розподілу ролей, уміння слухати та враховувати думку інших. Саме ці види діяльності підтримують становлення соціальної ідентичності та «почуття групи», знижують егоцентричність, вчать домовлятися й вирішувати конфліктні ситуації ненасильницьким шляхом. Творчі вправи старшого дошкільного віку - складання казки, створення власного героя, моделювання ситуацій - посилюють самостійність, ініціативність і самопрезентацію. Такі техніки сприяють розвитку внутрішньої мотивації, уяви, здатності приймати рішення та відповідальності за них. Вони розвивають когнітивну і творчу складову, допомагають дитині відчувати компетентність і віру у власні сили.

За результатами діагностичного етапу було визначено, що ефективність психологічної групової роботи з дошкільниками залежить від відповідності технік їхнім віковим потребам: молодші діти потребують насамперед відчуття безпеки, емоційної підтримки та стабільності, тому доцільними є сенсорні й казкотерапевтичні вправи, ритуали привітання та техніки емоційного відображення. У середньому дошкільному віці зростає значення соціальної взаємодії й навичок співпраці, що робить результативними рольові ігри, кооперативні завдання та вправи на розвиток емпатії й саморегуляції. Старші дошкільники проявляють потребу у самостійності, визнанні та творчому самовираженні, тому найбільш продуктивними стають творчо-рольові вправи, проєктивні техніки, ігри на прийняття рішень та самопрезентацію. Загалом, використання цілеспрямованих технік сприяє гармонійному розвитку особистості дитини: знижує тривожність, зміцнює почуття компетентності, розвиває емоційний інтелект і навички соціальної взаємодії, а також забезпечує поступовий перехід від потреби в опіці до самостійності та творчої активності.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження дозволило всебічно оцінити психологічні потреби дошкільників та визначити ефективність використання різних психодіагностичних методик у груповій роботі. Застосовані інструменти («Будинок–дерево–людина», «Сходинки», «Я у світі») показали високу інформативність та взаємодоповнюваність, що забезпечило комплексний погляд на емоційно-особистісний розвиток дітей. Встановлено, що у молодших дошкільників домінують базові потреби у безпеці, підтримці дорослого та емоційній стабільності; у середньому віці посилюється орієнтація на взаємодію з ровесниками, формується групова ідентичність та елементи саморегуляції; у старших дошкільників провідними стають потреби у самостійності, соціальному визнанні, самопрезентації та творчому самовираженні. Водночас, ігрова діяльність залишається ключовою на всіх етапах розвитку, трансформуючись від потреби у спільності та підтримці - до інструменту творчості та ініціативи.

За результатами діагностики визначено, що ефективність психологічного впливу в групі напряму залежить від відповідності обраних технік віковим потребам дітей. Для молодших дошкільників доцільними є прийоми сенсорної, емоційно-образної та казкової підтримки; для середніх - вправи на співпрацю, розвиток емпатії та комунікативних умінь; для старших - творчо-рольові, проєктивні й самопрезентаційні техніки, що сприяють формуванню позитивної «Я-концепції» та впевненості у власних силах. Таким чином, результати дослідження підтверджують, що системний підхід, заснований на грамотному доборі психологічних технік відповідно до провідних потреб вікового етапу, сприяє гармонійному емоційному розвитку та соціальній зрілості дітей, забезпечуючи успішну адаптацію до умов дошкільного середовища та підготовку до шкільного навчання.

РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК

3.1. Представлення теоретичної моделі тренінгу ефективної психологічної взаємодії дітей дошкільного віку.

Результати психодіагностики, що були представлені в представлені у попередньому параграфі продемонстрували, що досліджувані потреби та психологічні і соціально-психологічні характеристики дітей в цілому відповідають їх віковим особливостям. Було виявлено, що потреба в безпеці займає ключове місце в кожній віковій категорії. Також було зафіксовано значну потребу в соціальній взаємодії в дітей старшого дошкільного віку. Крім того було відзначено, що діти продемонстрували доволі непогані показники самооцінки та соціальної адаптації. Проте були представлені діти, яким характерні середній та низький рівень соціальної адаптації (31%) так саме були респонденти дошкільного віку, що продемонстрували низький рівень самооцінки (21%). Попри те, що такі показники можна вважати соціальною нормою це не виключає потреби в покращенні групової взаємодії в дошкільному віці як передумови до покращення їх подальшої інтеграції та соціалізації в майбутньому шкільному навчанні.

З огляду на мету дослідження психологічних технік роботи в дошкільному середовищі було обрано низку технік на основі попереднього теоретичного аналізу з метою їх подальшої оцінки за наступними критеріями, які оцінюватимуться за п'ятибальною шкалою:

- емоційна реакція на техніку;
- ступінь залученості в психологічну роботу;
- тривалість участі в запропонованій психологічній техніці;

Для групової психологічної роботи була запропонована низка технік, що є прийнятними для роботи з дітьми дошкільного віку. Запропоновану форму роботи можна охарактеризувати як психологічна групова робота яка має ознаки тренінгу, іншими словами тренінг для дошкільнят під назвою «Цікавагалявина». Тренінгове втручання з перевірки ефективності технік було побудовано

наступним чином: протягом місяця один-два рази в тиждень планувалося проводити заняття із використанням кількох обраних технік та проводити заміри згідно висунутих критеріїв. Заняття зазвичай проводяться після ранкової прогулянки та сніданку. Тривалість від сорока хвилин до години. До переліку обраних нами технік увійшли такі як арт-терапія, казкотерапія, ігрова терапія, деякі тілесно-орієнтовані методи, вербальні практики з елементами позитивної психотерапії. В тренінгу було вирішено залучити старшу групу вихованців в кількості двадцять осіб. Період проведеного втручання – квітень-травень 2025 року. Заміри методом спостереження фіксувалися тренером-фасилітатором в щоденник спостереження.

Арт-терапія доволі вживана техніка, яка використовується для усіх вікових категорій та особливо підходить для роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. В науково-педагогічній літературі «арт-терапія» визначається як допомога дітям чи групі дітей покращити своє емоційне та психічне здоров'я за допомогою художньої діяльності [3]. Це метод психокорекції та розвитку, який базується на використанні художньої творчості. Арт-терапія використовується для емоційного розвантаження особистості, активізує роботу несвідомого та дає можливість виразити невербалізовані почуття, що особливо актуально для дітей. Методики арт-терапії сприяють зниженню тривожності, а також можуть сприяти зниженню агресивності. Арт-терапія можж включати такі напрями як ізотерапія, що власне реалізується в малюванні. Малювання є природною формою вираження емоцій для дітей дошкільного віку та часто використовується в роботі у дитячих садочках. Також може бути використано пальчикове малювання, прямий контакт з папером сприяє сенсорній активації. Так саме сенсорній активації та розвитку дрібної моторики сприяє такий арт-терапевтичний метод як робота з глиною або пластиліну. Також така робота може сприяти загальному зниженню тривоги у дітей, що мають ознаки гіперактивності. До арттерапевтичних методів можна віднести створення колажу із використанням різних друкованих матеріалів [4].

Наступним обраним методом є казкотерапія. Лісневська Н. аналізуючи метод казкотерапії наголошує на її ролі у формуванні психологічної безпеки

особистості, розвитку творчості та уяви, такий метод також ефективний у подоланні труднощів. Казкотерапія характеризується символічністю мовлення та емоційною виразністю [42]. Для дітей казкотерапія може слугувати як інструмент унаочнення поведінкових реакцій та емоційних переживань на прикладі героїв казок.

Тілесно-орієнтована терапія часто зустрічається як метод, що застосовується у роботі з дітьми дошкільного віку. Його перевагами є емоційна регуляція через налагодження контакту з власним тілом із застосуванням різноманітних технік. Серед тілесно-орієнтованих технік (ТОТ) можна виділити такі як ігрові експресивні та сенсорні [30]. Поширеними техніками, які активно використовуються в ТОТ є різноманітні дихальні техніки, популярними вправами є вправи на заземлення, найбільш поширеною серед яких є вправа «Дерево». Практики ТОТ часто використовуються в роботі з м'язовими блоками [19].

Елементи тілесно-орієнтованої терапії вважаються ефективними для дітей тому що мають м'яку дотичну дію, сприяють відновленню нервової системи, покращують емоційну регуляцію. Такі техніки є результативними у роботі з дитячими страхами, можуть покращувати сон та апетит, оздоровлюють внутрішні органи.

Наступною психологічною технікою є впровадження різноманітних ігрових методів, які спрямовані на згуртованість дошкільнят та налагодження взаємодії між ними. Як вже було зазначено на етапі емпіричного дослідження потреба в ігровій діяльності спостерігається у всіх дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. Впровадження різноманітних ігор дає багато простору для фантазії та не потребує опори на науково-методологічне підґрунтя. Ігри – це природня форма взаємодії характерна людству починаючи від найбільш ранніх до нинішніх етапів його історичного розвитку. Ігри є елементом соціалізації та форми рольової ідентифікації через яку діти вчаться м'якій формі набуття соціальних ролей. Регульовані ігри можна використовувати для поведінкової регуляції та формування ефективних форм соціальної взаємодії під наглядом фасилітатора або педагога. Ігри можна використовувати для розвитку

довіри та підтримки, для досягнення спільної мети, розвиток емпатії та просоціальних форм поведінки.

Цікавим на нашу думку методом є використання технік позитивної психотерапії у роботі з дітьми. Згідно поглядів Пезешкіана суть методу полягає у тому, що будь-які здібності варто інтерпретувати як дар. Якщо дитина дуже активна – це може розумітися як те, що вона має багато енергії, якщо проявляє впертість, це можна розуміти як сильний характер та вольові здібності. Так як в тренінгу вже використовується казкотерапія у позитивному психотерапевтичному підході можна спробувати попрацювати з моделлю балансу, яка гарно втілюється саме у форматі садочку. Тобто мова йде про задоволення тілесних потреб – сон, їжа, прогулянки, соціальний та емоційних – контакти з вихователями та однолітками, діяльність – активна гра, виконання якихось завдань та фантазійна складова, яка втілюється у різноманітних додаткових активностях у формі малювання, дитячих мрій і розповідей.

Обґрунтування обраних нами методів дає можливість приступити до представлення загальної теоретичної моделі тренінгу. Планується загалом дванадцять втручань із комбінуванням різних технік. Базовим методом виступлять арт-терапія, ігрова терапія та техніки позитивної психотерапії, методи тілесно-орієнтованої йтимуть як доповнення до основних методів. З метою валідної експериментальної поведінки дієвості втручання техніки застосовуватимуться двічі з повторенням. Основні психологічні теми, на які спрямовані техніки це – робота з емоціями, соціальна взаємодія, посилення позитивного образу «Я».

Перше втручання мало вигляд комбінації ТОТ та методу арт-терапії та було присвячено темі емоцій. Техніки тілесно-орієнтованої терапії використовуються на початку тренінгу на етапі привітання один з одним. Діти стають в коло, передають один одному м'яку іграшку та описують власний настрій. До прикладу, якщо мій настрій був схожий на погоду, то який би він був (біла хмаринка, дощова хмаринка, сонечко, грайливий вітерець тощо). Далі діти беруться за руки (активація згуртованості через тактильність) та бажають один одному гарного настрою (до прикладу, світити як сонечко). Наступним етапом є

безпосередньо арттерапевтична практика. Першою такою практикою буде продовження теми емоцій під назвою «Кольори мого настрою». Діти беруть кольорові олівці та малюють свій настрій. На це дітям дається біля двадцяти хвилин роботи під спокійну музику. Фасилітатор наголошує на тому, що ніхто нікуди не поспішає, а старається якомога краще відчувати свій настрій та передати на папері будь-яким образом, який йому подобається і відображає настрій – галявина, море, улюблений двір, можливо, навіть, квіти. Після цього планується невелике обговорення. Якщо раптом у когось з дітей виявляється поганий настрій варто провести обговорення, як його покращити.

Наступне втручання присвячено розвитку соціальної взаємодії із використанням технік ТОТ та ігрової терапії. На даному етапі пропонується провести ігрову техніку «Кулька», дітям пропонується уявити, що у животі у них знаходиться блакитна кулька, яку треба надути. Фасилітатор на власному прикладі показує як це робити вірно. Кульку не варто «надувати» більше трьох разів. Після цього діти обговорюють свої відчуття. Тренер далі пропонує спільну ігрову активність – діти діляться на дві команди і будують з кубиків (бажано твердих) або інших матеріалів «Міст дружби». Учасники двох команд мають повести по містку у свою команду один одного, підтримуючи за руку, так команди мають помінятися місцями. Діти обов'язково повинні будувати міст самостійно починаючи з етапу вибору матеріалів (кубиків тощо). Важливим правилом вибору матеріалів є слова «будь-ласка» та «вибач», «не сердься, якщо я...». Після виконання вправи планується невелике обговорення про те, що відчували діти, коли виконували завдання, що значать в житті людини ввічливі слова.

Черговим циклом втручання була комбінація технік ТОТ з елементами позитивної психотерапії. На цьому етапі планується використання дихальної вправи «Я метелик». Дітям планується уявити, що вони метелики і на вдих піднімають руки («крила»), а на видих опускають. Техніки позитивної психотерапії будуть використані наступним чином: вчорашній день пропонується проаналізувати за моделлю балансу (тіло, діло, емоції, смисли). Тіло: що я вчора смачного їв, що мені найбільше сподобалося їсти в садочку, скільки я спав у садочку, о котрій ліг спати, чи подобається мені спати у садочку,

чи рано я лягаю спати, скільки гуляв на вулиці. Діти відповідають за бажанням. Невеликий підсумок – для чого людині повноцінне харчування, сон і свіже повітря. Діло: може я зробив щось корисне, може комусь допоміг, а може мені вдалося чогось навчитися самому – застібнути блискавку, гудзики, шнурівки на взутті. Може мене похвалила мама, тато, інші члени родини, вихователька. Говорити варто лише про позитивний досвід, якщо діти намагаються згадати щось неприємне, варто повернути їх до приємних моментів, які могли бути навзамін. Емоції: скільки раз мене обняла мама, тато, чи можливо, кудись ми ходили з батьками разом, з ким я вчора грався або гралася, чи сидів/сиділа у вихователя на руках, чи маю я найкращого друга. Фантазії: про що я мріяв коли я лягав спати вдень і ввечері, чи гралися ми у вигадані ігри з друзями, про що вони були, чи мрію я поїхати на море або про щось інше. Варто наголошувати лише на гарних мріях і фантазіях, говоримо про шляхи їх реалізації. Тобто, як видно, з концепції заняття позитивна психотерапія досить гарно імплементується в роботу з дітьми дошкільного віку так як елементи моделі балансу досить добре представлені і диференційовані в такому віці і в системі дошкільної освіти.

Крайнім втручанням є втручання на базі методу казкотерапії. Традиційно починається з техніки ТОТ, наприклад – передай підтримку: діти тиснуть один одному руки. Вихователь читає дітям казку про дівчинку, яка жила на віддаленій планеті, де жили сумні люди і дуже хотіла добратися до яскравої планети, що сяяла на горизонті, тренер-фасилітатор описує шлях дівчинки до цієї планети і труднощі, які їй довелося подолати. Після казки планується невелике обговорення.

Після завершення першого циклу тренінгу, планується наступний з повторенням вказаних технік, але в іншій інтерпретації. Перше заняття починається з тілесної техніки на активацію згуртованості через тактильність. Діти стоять у колі і нахиляються в центр кола м'яко обіймаючи один одного. Після цього дітям пропонується поліпити з пластиліну на тему – мій найяскравіший сон. Після цього іде обговорення поробки та які відчуття викликає у дітей зроблений образ сну.

Наступне заняття (друге у другому циклі і шосте в загальному рахунку) традиційно включає техніки ігрової терапії. Дітям пропонується разом побудувати вежу «Дістатися до мрії». Завданням є працювати разом, не забувати про «чарівні» слова і зробити вежу максимально стійкою. Вежа стоятиме доти, доки діти самі не захочуть її розібрати. Після планується невелике обговорення на командну роботу.

Сьоме у загальному переліку заняття також опиратиметься на ТОТ і елементи позитивної психотерапії. Серед тілесних технік пропонується обрати «Дерево». Тренер-фасилітатор каже дитині стати на одну ногу і уявити себе деревом. Далі погодні умови змінюються: вітер дме, а дерево все-одно стоїть, а тепер дощик, а потім злива, а потім буревій, а потім все стихає – дерево витримало, бо воно міцне та стійке. Тренер має бути максимально реалістичним після вправ проводиться невелике обговорення, як дерево змогло бути настільки стійким. Елементами позитивної психотерапії в цьому занятті виступають первинні та вторинні актуальні здібності. До прикладу, батьки мене (люблять) первинна здібність. Я який? (турботливий) – вторинна актуальна здібність. Якщо я пообіцяв другу принести в садочок машинку, то я зазвичай приношу, значить я – відповідальний. Після такого обговорення тренер хвалить дітей створюють умови позитивного підкріплення. Після такого обговорення дітям на вибір дається намалювати наступні малюнки: «Замок здоров'я» (тіло), «Мішечок успіху» (діло), «Карта мрій» (фантазії, смисли), «Дерево дружби і любові» (контакти). Після виконання робиться невелике обговорення вибору дітей та ходу виконання в праві.

І восьме заключне заняття базувалося на елементах казкотерапії. Початок заняття планувався із використанням такої техніки ТОТ як «Я в темному коридорі», інтерпретація вправи «Сліпий і поводитир» з намаганням уникати стигматизації. Добровольцю зав'язують очі, а хтось інший має його провести кімнатою максимально безпечно. Інші діти також роблять вправу за бажанням. Казкотерапія на цьому етапі заключатиметься в наступному. Викладач починає казку, до прикладу про «Хороброго зайчика» і на самому цікавому місці її закінчує: «і опинився зайчик біля темної і глибокої печери, звідки мусив

видобути чарівний вогонь». Діти намагаються за бажанням або по колу продовжити казку, а тренер інколи «ускладнює» сюжетні повороти. Зайчик має досягти мети і врятувати свій ліс від злих вовків, які бояться чарівного вогню. Після казки слідує невелике обговорення.

Отже, в даному параграфі була представлена концепція тренінгу, який включає різноманітні техніки групової роботи спрямовані на роботу з емоціями, розвиток комунікації та взаємодії, утвердженню позитивного образу «Я».

3.2. Апробація тренінгу «Цікава галявина» та аналіз результативності застосовуваних психологічних технік групової роботи.

Тренінгове втручання вдалося розпочати згідно запланованого розкладу, а саме у квітні та травні 2025 року. Вказаний період був обґрунтований сезонним зниженням захворюваності і можливістю бити присутнім на тренінгу максимальної кількості дітей. Загальна кількість занять, які вдалося реалізувати також відповідала запланованій кількості. У тренінгу взяли участь вихованці старшої групи. Загальна кількість дітей у групі становила двадцять осіб, відвідуваність у групі варіювалася за час реалізації тренінгу від 70 до 100%. Вік дітей, які перебували у старшій групі складав 5-6 років, кількість дівчаток була 11 осіб, хлопчиків – 9.

Тренер-фасилітатор є офіційним працівником системи дошкільної освіти, працює на посаді психолога відповідно до цього було надано доступ до одного з садочків району міста Дніпро в якому проживає і працює тренер. Діти згідно звичного розпорядку мають у своєму графіку активності після сніданку. Перед початком тренінгового втручання психологиня проходила етап знайомства з групою відвідуючи вихованців протягом місяця. Відповідно до цього присутність на першому занятті не викликала у дітей ніяких побоювань.

Перше заняття базувалося на використанні методів тілесно-орієнтованої терапії з передаванням іграшки. На ньому були присутні 19 вихованців ЗДО. Очікувано, діти гарно відреагували на таку практику, хоча організована форма роботи (коло, передавання по черзі) викликали деяке здивування. У більшості

дітей не виникало проблем із погодними асоціаціями, проте було кілька учнів, що просто описували свій настрій. Перед початком арт-терапевтичної практики тренер-фасилітатор намагався пояснити доступною мовою значення емоцій в житті людини, що таке радість і що таке сум. Було роз'яснено, що не завжди радість має бути постійною і не завжди сумувати це погано. Іноді корисно навіть боятися, бо це оберігає нас від небезпеки.

Малювання викликало також позитивну реакцію, проте досягти ефекту саме відтворення емоцій кольорами вдалося не повністю. Лише четверо вихованців змогли відобразити свій настрій і охарактеризувати його кольорами. Настрій відображався у вигляді великої барвистої квітки, сонечка, хмаринки, тобто відзначалися повтори попередньої практики, але тим не менше це було відображенням саме емоцій. Деякі діти просто малювали малюнки. Загалом діти із значним захопленням поринули в художній процес. Під час обговорення не була виявлено кілька ситуацій суму і страху, після чого тренерка повернулася до попередньої інформації з метою нормалізувати стан дитини.

Після заняття було проведено кількісну оцінку ефективності кожного втручання за визначеними критеріями у щоденнику оцінювання. Результати оцінювання представлені у таблиці нижче.

Таблиця 3.1

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та арт-терапії

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
Привітання з іграшкою	5	5	3
Малюнок «Кольори мого настрою»	4	4	5

Наступне заняття почалося з дихальної техніки кулька, яка викликала захоплення у дітей. На занятті були присутніми шістнадцять дітей. Діти достатньо захопилися технікою, що навіть довелося їх зупиняти. Після тілесно-орієнтованого вступу діти перейшли до ігрової техніки «Міст дружби». Перед

початком тренерка виконала невеликий інструктаж з приводу того, що це не просто звичайна гра, а гра, яка має перед собою певні завдання – стати більшими друзями, ніж були до того, стати командою. Діти доволі активно давали відповіді про їхнє розуміння дружби і, що таке команда. Так саме активний відгук було отримано про слова вдячності. Сама гра проходила не настільки злагоджено як планувалося, проте міст вдалося таки побудувати і помінятися місцями з частиною дітей. Це могло пояснюватися тим, що дітям важко розуміти ігри як інструмент досягнення чогось під певним керівництвом, ніж довільний процес. Гра виявилася доволі енергоємною для дітей, тому обговорення провести не вдалося. Загалом можна надати наступні оцінки даному процесу, що представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.2

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та ігротерапії

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
«Кулька»	5	5	3
«Міст дружби»	5	4	3

Цікавим було проаналізувати втручання із застосування технік позитивної психотерапії. Техніка носила вербальний характер тому була важко регулювати активність дітей. А загалом вона радо ділилися розпорядком свого дня, характеризували улюблену їжу. Діти добре диференціювали успіхи та невдачі, деякі вихованці навіть могли пояснити причини власних невдач і яку вони в цьому взяли участь. Особливу жваву дискусію викликали описи ситуацій, коли їх обнімають батьки та рідні. Загалом можна відзначити наявність високого рівня тактильної взаємодії між сучасними дітьми та батьками. Сфера мрій більше виглядала як сфера хочу чогось: щось купити, кудись поїхати. Мрії в такому віці очікувано мають доволі прикладний прояв. Нижче подані результати оцінювання технік позитивної психотерапії та техніки метелик.

Таблиця 3.3

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та елементів
позитивної психотерапії.

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
«Я-метелик»	5	5	3
Елементи ПП	5	4	3

Останнім втручанням першого циклу була казкотерапія, яка почалася з високого рівня включеності в тілесно-орієнтовану техніку «Передай підтримку». Варто зауважити, що діти все більш активно реагують на ТОТ втручання, які їм приносять значний приплив енергії. Казка про дівчинку сприймалася більшістю дітей охоче, проте була значна частина дітей (близько шести осіб), яким вдавалося важко тримати концентрацію. Обговорення казки також мало дещо хаотичний характер, проте деякі діти доволі вправно описали її основні повідомлення, які транслиювалися в історії, що звучали: іти до мети, не здаватися. Слушно зауважити, що діти цікавилися, чому дівчинка жила сама, а де її батьки, що вказувало присутність високого ступеню раціоналізації та дещо знижену здатність до фантазування у сучасних дітей. Результати застосування техніки представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.4

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та елементів
позитивної психотерапії.

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
Рука підтримки	5	5	3
«Казка про дівчинку та далеку планету»	5	4	3

Наступний тренінгового втручання передбачав повторення технік, які були проведені на етапі першого втручання. Традиційний початок з технік тілесно-

орієнтованої терапії продовжився арт-терапевтичним втручанням із використанням пластиліну. Ліпка – техніка, яка викликає значний інтерес у дітей, навіть більший за малювання. Завдання зліпити свій найяскравіший сон викликало неабиякий інтерес в дітей. Вони із захопленням ліпили різноманітні фігурки проявивши найбільшу здатність до фантазування. Практична реалізація образів виявилася доволі ефективним способом розвитку власної фантазії. Робота з емоційною сферою полягала в обговоренні того, які емоції викликають у нас сни і що вони можуть значити для людей. Результати оцінки технік представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.5

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та елементів арт-терапії (ліпка з глини).

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
Коло	5	5	3
«Мій найяскравіший сон»	5	5	5

Ігрова техніка дістатися до мрії виглядала вже більш злагоджено, ніж попередня. Діти пам'ятали про правила і навіть намагалися їх озвучити перед початком техніки. Діти більш злагоджено будували вежу, в результаті отримавши доволі оформлений образ. Результати ефективності психологічної техніки ігротерапії «Дістатися до мрії» представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.6

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та ігротерапії.

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
Коло	5	5	3
Побудова вежі«Дістатися до мрії»	4	4	4

Сьоме знання можна вважати таким, яке пройшло найбільш успішно. Діти захопилися технікою дерево, яку можна вважати найбільш успішною серед технік тілесно-орієнтованої терапії. Попри фізичну нестійкість дитячого тіла діти намагалися зі всіх сил встояти на одній демонструючи впертість. Стосовно елементів позитивної психотерапії дітям доволі непогано вдалося озвучити такі актуальні здібності як любов, відповідальність, чесність. Ці риси в дитячій інтерпретації отримували найбільш виразний вигляд. Непогану реакцію у дітей викликало завдання намалювати елементи моделі балансу у художніх образів. Результати ефективності техніки представлені у таблиці нижче.

Таблиця 3.7

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та елементів позитивної психотерапії.

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
«Дерево»	5	5	5
Елементи ПП	4	4	4

Останнє заняття також ознаменувалося інтересом до техніки «У темному коридорі». Проте варто було уважно спостерігати за дітьми, коли вони виконували роль «поводиря». Казкотерапія з продовженням історії також потребувала додаткової фасилітації для одних дітей в продовженні історії, проте деякі діти проявляли значно вищий рівень активності. Саме за тренерського посередництва вдалося врегулювати цей процес.

Таблиця 3.7

Кількісна оцінка ефективності психологічної технік ТОТ та елементів казкотерапії.

Назва психологічної техніки	Емоційна реакція	Ступінь зануреності	Тривалість участі в практиці
«В темному коридорі»	5	5	5

Казка «Хоробрий зайчик»	4	4	4
-------------------------------	---	---	---

Підсумовуючи результати тренінгу з апробації ефективності технік групової роботи з дітьми до шкільного віку можна сказати, що вони задали тенденцію до виконання завдань тренінгу на емоційне самовираження та розуміння емоцій, соціальної взаємодії посилення позитивного образу «Я». Проте для кращого досягнення цих цілей варто проводити більше тривалі тренінгові втручання із застосуванням згаданих технік.

Отже, підсумовуючи ефективність застосовуваних психологічних технік можна дати їм деяку узагальнену психологічну оцінку. Техніки тілесно-орієнтовної терапії можуть ефективно застосовуватися в роботі з дітьми, так як вони отримують гарний емоційний відгук та не потребують тривалої концентрації уваги. Арт-терапевтичні техніки очікувано виявилися найбільш популярними серед дітей та сприяють значному зануренню в роботу. Ігрові техніки більше сприймаються в контексті гри, а не регульованого процесу, що спрямований на мету. Елементи позитивної психотерапії, хоч і є ефективними проте потребують активації певних когнітивних зусиль, що спричиняє певні труднощі з огляду на вікові особливості цільової аудиторії. В цілому можна узагальнити, що всі техніки підходять для психологічної роботи з дітьми дошкільного віку та є результативними.

3.3. Загальні рекомендації для подальшої психологічної роботи з дітьми дошкільного віку.

В попередньому параграфі була здійснена апробація та оцінка ефективності технік роботи з дітьми дошкільного віку та оцінка їх ефективності. Опираючись на здійснену роботу можна надати низку рекомендацій для організації різних форм психологічної роботи у закладах дошкільної освіти.

В умовах повномасштабного вторгнення найбільш актуальним є забезпечення психологічної та фізичної безпеки дітей дошкільного віку. Це передбачає створення в закладі дошкільної освіти відчуття захищеності та

безпеки. Базові принципи для реалізації цього принципу полягають у встановленні чітких правил перебування в групі та закладі, доброзичливе ставлення з боку педагогів та дотримання режиму.

В нинішніх реаліях варто приділити увагу для формування у вихователів вміння розпізнавати сигнали стресу й тривоги у дітей, які в такому віці можна виявити за низкою очевидних симптомів. Це може бути порушення сну, апетиту, уникнення контактів, а також регрес у поведінці (до прикладу, дитина раптом почала повзати). Дотримання фізичної безпеки можливе шляхом розробки чітких інструкцій під час тривоги (особливо актуально для дітей молодшої шкільної групи). Фізичні безпеці також сприяють заходи спрямовані на зменшення сенсорного навантаження у відповідно організованих просторах.

Травматичний досвід війни передбачає інтеграцію деяких підходів у виховний процес, що частково було реалізовано в нашому тренінгу в частині роботи з емоціями. Травма-орієнтований підхід передбачає роз'яснення важливості своїх почуттів та роз'яснення ролі негативних емоційних переживань у житті людини – таких як страх, тривога та агресія.

Розвиток емоційної компетенції повинен зайняти чільне місце в педагогічному виховному процесі дошкільнят. З цією метою можна включити щоденні перевірки настрою: до прикладу, як ти почуваєшся, а де таке почуття може знаходитися в твоєму тілі. Наразі є доволі розповсюдженими такі ігрові техніки як емоційні термометри, використання іграшок як об'єктів емоційної взаємодії, якщо дитині важко висловити свої почуття дорослому («може ти би щось хотів сказати ведмедикові?»). Особливо місце посідають практики з емоційної корекції – ігри для зниження напруги, дихальні практики, навчання називати, розпізнавати та нормалізувати емоції. З огляду на проведене тренінгове втручання, можна підтвердити, що в роботі з емоціями особливо ефективні тілесно-орієнтовані практики та арт-терапевтичні практики.

Поряд з розвитком емоційної компетенції важливе місце займає розвиток стресостійкості та саморегуляції вихованців на доступному їм рівні. Крім дихальних вправ та технік тілесно-орієнтованої терапії можуть бути ефективними розвиток самоусвідомленості, який гарно реалізувати на приролі.

До прикладу, як відчувається дотик вітру, контакт з живою природою (травичка, понюхати квітку), послухати дощ. Непоганим би було застосування також зелених практик усвідомленості – турбота про чистоту ігрового майданчику, невелика колективна праця на квіткових клумбах тощо.

Застосовувані в дослідженні психологічні техніки були особливо спрямованими на розвиток взаємодії з ровесниками. Проблеми соціалізація в умовах суспільної кризи та надмірної віртуальної активності дітей будь-якого віку набувають особливого значення. З цією метою ефективно застосовувати саме ігротерапію, ефективність якої була перевірена в ході тренінгу. Проте варто зауважити, що таке застосування повинно бути тривалішим через те, що діти більше люблять довільний, а не регульований процес гри. Цьому було знайдене підтвердження в процесі тренінгу. А загалом для розвитку соціальної взаємодії можуть мати ефективність спільні ігри зі створення чогось, спільні змагання, досягнення колективної мети (до прикладу, ігри на вулиці). Важливо позитивно підкріплювати успішну поведінку вихованців саме у контексті соціальної взаємодії: допомоги, відповідальності, підтримки. Саме тут буде ефективним застосування методу та технік позитивної психотерапії з її актуальними здібностями. Позитивне підкріплення просоціальних форм поведінки сприятиме закріпленню продуктивних актуальних здібностей без гіпертрофічного та гіпотрофічного проявлення.

Для дітей, які є більш сором'язливими та нерішучими ефективним може бути створення малих груп для інтеграції сором'язливих дітей та поступове їх виведення в більш широкий соціальний простір.

У процесі дошкільного виховання також є налагодження

Додаткове навчання педагогічних працівників має бути ключовим спрямуванням в системі дошкільної освіти. Воно має передбачати опанування психодіагностичними навиками в напрямку розпізнавання різних психологічних, поведінкових та емоційних стані дитини. Важливу роль у цьому має відігравати психолог, надаючи регулярну підтримку та консультації. Шкільний психолог може як самостійно проводити регулярні психологічні інтервенції, так і асистувати педагогам. Поглиблення психологічної освіти та психологічного

знання з огляду на кризовий суспільний контекст повинно бути одним з ключових пріоритетів. Психолог ДНЗ може керуватися усіма запропонованими нами практиками включно з казкотерапією, застосуванням метафор, різних форм ігротерапії та частковою інтеграцією елементів психологічних методів.

З цією метою важливо також уділяти уваги психологічній підтримці педагогів та психологів ДНЗ включно із проведенням супервізійних зустрічей, організацією груп підтримки. Педагоги також мають не лише опановувати, а й застосовувати техніки саморегуляції. Важливу роль має займати профілактика професійного вигорання.

Дошкільний навчальний заклад є першим освітнім та соціалізаційним щаблем для дитини. В умовах боротьби за українську ідентичність система дошкільної освіти відіграє первинну роль закладаючи національні цінності та ідеали. Усі перелічені психологічні техніки можуть включати елементи національного виховання. Прикладом слугує використання образів національного фольклору в казкотерапії, інтеграція національних символів дитячу свідомість, розвиток відчуття гордості за власну країну та її героїв, формування усвідомлення власної ролі в становленні України як її юного громадянина. Проекологічні практики також можуть включати в себе елементи турботи про рідну землю як підґрунтя до укріплення її цінності та сталого споживання ресурсів.

Висновки до третього розділу

Для психологічної роботи з дітьми дошкільного віку було запропоновано такі техніки як арт-терапія, ігротерапія, казкотерапія, елементи позитивної психотерапії та тілесноорієнтовані практики. Обраний комплекс технік був спрямований на роботу з емоціями, покращення психологічної взаємодії та посилення позитивного образу «Я». Кожна техніка проявила свій ступінь ефективності. Серед тих, що передбачають найбільшу ступінь емоційного занурення були виділені техніки арт-терапії, найбільшу емоційну реакцію викликали практики тілесно орієнтованої терапії. Казкотерапія та елементи

позитивної психотерапії сприяли розвитку рефлексії, хоча відзначалися найменшим рівнем тривалості участі в техніці.

Впровадження налагодженої психологічної роботи в систему дошкільної освіти сприятиме зменшенню проявів дитячої тривожності та агресивних реакцій. Комплекс психологічних заходів сприятиме відновленню довіри до дорослих та формування базових навиків резильєнтності як форми продуктивної реакції на стресові ситуації. Психологічна робота з дітьми в садочку сприятиме укріпленню внутрішніх ресурсів дитини, сприятиме налагодженню соціальної взаємодії як передумови безпечної та гармонійної інтеграції в шкільний освітній простір.

Загальні висновки

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило комплексно розкрити психологічні засади та практичні можливості застосування групових технік у роботі з дітьми дошкільного віку. У роботі доведено, що дошкільний період є критично важливим для становлення емоційно-вольової, соціальної та когнітивної сфер дитини, а провідною формою розвитку виступає гра, яка забезпечує природні механізми соціалізації та формування позитивної Я-концепції.

На основі аналізу наукових джерел визначено ключові психологічні та соціально-психологічні потреби дошкільників: потребу у спілкуванні з дорослими і ровесниками, у грі як провідній діяльності, у визнанні та схваленні, у безпеці та стабільності, у пізнанні, самостійності та творчому самовираженні. Саме вони виступають орієнтирами для добору змісту та форм психолого-педагогічної роботи з дітьми цього віку. Встановлено, що групова робота є ефективним форматом психологічної взаємодії у дошкільному середовищі, оскільки створює умови для набуття соціального досвіду, розвитку комунікативних умінь, формування навичок емоційної регуляції, відповідальності та співпраці. Класифіковано основні види технік групової роботи з дошкільниками – розвивальні, корекційні та соціалізаційні, а також визначено їх за характером (рухові, вербальні, художньо-творчі). Підкреслено необхідність дотримання принципів емоційної безпеки, добровільності участі,

вікової відповідності та професійної позиції педагога для забезпечення позитивного психологічного ефекту.

Емпірична частина дослідження підтвердила, що систематичне використання психологічних технік у груповій роботі сприяє зниженню емоційної напруги, покращенню соціальної адаптації, підвищенню рівня комунікативних умінь, розвитку уяви та саморегуляції у дітей дошкільного віку. За результатами діагностичного етапу було відібрано комплекс технік, що найбільш відповідають потребам вихованців.

Розроблений і апробований тренінг «Цікава галявина» підтвердив свою ефективність як інструмент гармонійного розвитку групової взаємодії. Після участі в тренінгу діти демонстрували позитивну динаміку у прояві емпатії, здатності домовлятися, дотримуватися правил, спільно вирішувати завдання та легше адаптуватися до колективу. Це засвідчило доцільність упровадження подібних програм у практику дошкільних закладів.

Таким чином, результати дослідження доводять, що психологічні техніки групової роботи є ефективним засобом підтримки емоційного стану та соціального розвитку дошкільників. Їхнє впровадження у виховний процес сприяє формуванню у дітей упевненості у собі, розвитку комунікативної активності, креативності, здатності будувати конструктивні стосунки та успішно адаптуватися до умов колективу й подальшого навчання у школі. Отримані наукові результати мають практичне значення для діяльності педагогів і практичних психологів дошкільних закладів, а також можуть бути використані для підготовки методичних рекомендацій щодо впровадження групових психологічних технік у роботу з дітьми дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрєєва І. Н. Передумови розвитку емоційного інтелекту. *Питання психології*. 2007. № 5. С. 57–65.
2. Андрушко Я. С. Психокорекція : навч.-метод. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
3. Арт-технології в роботі з дітьми : навч. посіб. / уклад. О. Сорочинська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 140 с.
4. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. О. М.
5. Бандурка Г. М., Тюріна В. О. *Основи психології та педагогіки*. Москва : Фенікс, 2016. 256 с.
6. Безсонова О. Соціо-ігрова взаємодія: загравання чи природний розвиток?. *Дошкільне виховання*. 2018. № 9. С. 10-13.
7. Безсонова, О. Форми групової взаємодії дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, (2), 2019. С. 21–29.
8. Бех І. Д. Духовно розвинена особистість у психовиховному вимірі. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики : (до 25-річчя НАПН України) : зб. наук. пр./ НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова) та ін.]. Київ : Сам, 2017. С. 33–38.
9. Беленька, Г. В. Характеристика поняття "професійна компетентність вихователя дітей дошкільного віку". У *Дошкільна освіта: теоретико-методичні аспекти: навчально-методичний посібник*, 2011. С. 112–145.
10. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с
11. Богуш, А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчальний посібник. Видавничий Дім "Слово", 2014.
12. Бурмістрова Є. В. Танець і музична гра: нерозкриті можливості. *Прикладна психологія і психоаналіз*. 1998. № 1. С. 65–72.

- 13.Ваховський Л. Методологія дослідження історико–педагогічного процесу: постановка проблеми. Шлях освіти. 2005. № 2. С.7–11.
- 14.Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. Київ, 2012. С. 104–106.
- 15.Волосяк М. А. Інтерактивні форми роботи на уроці. Управління школою. 2005. Черв. (№ 16-18). С. 70-78.
- 16.Гавриш Н. Рейпольська О. Дозвольте увійти... Допоможемо дитині соціалізуватися в доросло-дитячому співтоваристві. Дошкільне виховання. 2017. № 6. С.2-5.
- 17.Гейко І. Інтерактивні форми і методи навчання. Світло. 2002. № 3. С. 51–53.
- 18.Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- 19.Гурковська Т. Л. Тілесно-орієнтований підхід до подолання психотравм у дітей. *Педагогіка та психологія*. 2023. № 1 (25). С. 115–123.
- 20.Гра дошкільника : теорія і практика. Дайджест 5 / упор. Г. І. Григоренко. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС». 2007. 196 с.
- 21.Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упоряд. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2010. 324 с.
- 22.Дуткевич Т. В. *Дитяча психологія*. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
- 23.Жадан Л. В., Жадан В. П. Педагогічний словник. Харків : Вид.група «Основа», 2018. 144 с.
- 24.Ілляшенко Т. Психолого-педагогічна характеристика дитини: її мета і зміст. Психолог. 2014. № 18. С. 49–56.
- 25.Інтерактивне навчання: технології, методи, мета: рекомендаційний список / уклад. О. М. Довженко ; НБ ЗДМУ. Запоріжжя : ЗДМУ, 2016. 15 с.
- 26.Інтерактивні технології навчання : теорія, досвід : метод. посіб. / авт.-уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А.П.Н., 2002. 136 с.
- 27.Кабанцева, А. Дитячі страхи: виявляємо, вивчаємо, долаємо. Дошкільне виховання, 1, 2020. С. 3–8.

- 28.Клопова С. Б. Застосування тілесно-орієнтованих технік у корекційно-розвитковій роботі з дошкільниками. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 4 (17). С. 145–151.
- 29.Кошель А. П., Кульбако Н. П. *Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти* : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів : ФОП Баликіна О. В., 2020. 90 с.
- 30.Коваленко О. Особливості використання дидактичних ігор та вправ у освітньому процесі. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2014. № 12. С.40-44.
- 31.Кокарева І. Інтерактивні технології у навчанні. Початкова школа. 2006. № 2. С. 19–21.
- 32.Колеснік К. Організація групової діяльності на заняттях з мови: поєднання ігрової та пізнавальної групової діяльності учнів першого класу// Учитель початкової школи. № 11. 2019 . С. 18-21.
- 33.Колеснік К. А. Групова діяльність: дефінітивний аналіз. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. Випуск 52. С. 180-184.
- 34.Кондратюк О. Рекомендації з організації групової роботи. Початкова освіта. 2007. № 4. С. 3-7.
- 35.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта 1988. 255 с.
- 36.Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2-х ч. Київ, 2009. Ч. 1. 302 с.
- 37.Крутий К. Сучасне заняття та освітні ситуації. Дошкільне виховання. 2016. № 9. С. 6-10.
- 38.Ладивір, С. О. Психологічні умови реалізації потенційних можливостей дитини. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту

психології імені Г.С. Костюка НАПН України, т.4: Психологія розвитку дошкільника, 6, 2010. С. 84–97.

- 39.Лапшина І., Комарівська Н. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку. Інноваційні технології в дошкільній освіті: Збірник наукових статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, 28–29 березня 2019 р. / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2019. С. 85-87.
- 40.Лісневська Н. Казкотерапія як психотерапевтичний метод впливу на психічний стан дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2023. Вип. 3. С. 264–275.
- 41.Молчанова ; за заг. ред. О. Е. Жосана. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 150 с.
- 42.Мушкевич М. І. Основи психотерапії : навч. посіб. Вид. 3-тє. Луцьк : ВежаДрук, 2017. 420 с.
- 43.Нечай С. Учити співробітництва змалку. Дошкільне виховання. 2014. № 9. С. 14-19.
- 44.Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посібник за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.
- 45.Основи психологічної корекції [Текст] : курс лекцій / уклад.: С. Л. Горбенко, О. А. Прокопенко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 89 с.
- 46.Павлієнко С., Шеремет І. Розвиток пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку у процесі пошуково – дослідницької діяльності. Збірник наукових праць ЛОГОС, 2020. С. 49–53.
<https://doi.org/10.36074/30.10.2020.v3.15>

- 47.Плетка О., Чаплинська Ю. Як подбати про себе: екологічність у роботі фахівців соціальної сфери: методичний посібник / О. Плетка, Ю. Чаплинська. Київ: Університет «Україна», 2016. С. 63–64..
- 48.Рібцун Ю. В. Психогімнастика. *Енциклопедія освіти* : довідк.-аналіт. вид. / Нац. акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 836–837.
- 49.Роговська О. *Психологічна робота з дошкільниками* : метод. посіб. / О. Роговська. Київ : 2015. 128 с.
- 50.Симонова Ю. Корекційні ігри та вправи для дітей за інклюзивною формою навчання. 11 листопада 2021.
URL: <https://apelsin.kh.ua/psiholog/korektsijni-igri-ta-vpravi/>
- 51.Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ : Смолоскип, 2011. 376 с.
- 52.Соловйова, Л. І. Цінності дитини: шляхи привласнення в дошкільному віці. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, том IV: Психологія розвитку дошкільника, 2018. 14, С. 262–276.
- 53.Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська, О. А. Кизлюк, Л. І. Кузьмук. Київ : Генеза, 2013. 88 с.
- 54.Степанова Т. М. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 184 с.
- 55.Сходинки – діагностика самооцінки. *Дитячий психолог*.
URL: <https://dytpsyholog.com/2015/04/30/сходинки-діагностика-самооцінки/> (дата звернення: 05.11.2025).
- 56.Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. Т. 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 33. С. 214–234.
- 57.Тест Будинок, дерево, людина. *Дитячий психолог*.
URL: <https://dytpsyholog.com/2015/04/13/тест-будинок-дерево-людина/> (дата звернення: 05.11.2025).

58. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посібник. Бердянськ, 2007. 172 с.
59. Чорна Л. Г. Використання рольових метафор як засобу експрес-дослідження ідентичності особистості. Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. / УМО, ГО «Арт-терапевтична асоціація»; Редкол.: Лушин П.В., Чуприкова А.П. та ін. – К.: Золоті ворота, 2011. Вип. 2 (10). С. 62-70.
60. Moreno J.L. Who shall survive? A new approach to the problem of human interrelations. Washington, DS: Nervous and Mental Disease Publishing Company, 1934. 440 p.
61. Supporting Aboriginal families' and children's developing sense of belonging at KindiLink / Barblett L. et al. *Australasian Journal of Early Childhood*. 2020. Vol. 45, no. 4. P. 309–321.
URL: <https://doi.org/10.1177/1836939120966079> (date of access: 23.08.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест Будинок, дерево, людина

Мета методики. Оцінка особистості досліджуваного, рівня його розвитку, працездатності та інтеграції; отримання даних, що стосуються сфери його взаємин з навколишнім світом в цілому і з конкретними людьми зокрема.

Матеріали: листок А4, олівці – простий і кольорові, гумка.

Інструкція. Намалюйте будинок, дерево і людину настільки добре, наскільки зможете. Обдумуйте малюнок стільки часу, скільки вам знадобиться. Тільки намагайтесь намалювати якомога краще”.

При цьому зауважують, що людина повинна бути намальована в повний зріст. Більше досліджуваного не обмежують у виборі розмірів, образів і типів малюнку.

Поки досліджуваний малює малюнок, дослідник повинен звернути увагу на:

- інтервал часу з моменту надання дослідником інструкції до моменту, коли досліджуваний приступив до малювання;
- тривалість пауз, які виникали в процесі малювання;
- загальний час, витрачений досліджуваним на малювання всього малюнку;
- послідовність зображення деталей кожного малюнка (будинку, дерева і людини).
- всі коментарі (по можливості дослівно), мимовільно зроблені досліджуваним в процесі малювання;
- будь-яку емоцію (саму незначну) досліджуваного в процесі виконання тесту. Потім потрібно пов'язати це емоційний вираз з зображуваною в цей момент деталлю.

Після малюнку проводиться опитування. Воно створює сприятливі умови для того, щоб досліджуваний, описуючи і коментуючи малюнок міг розказати про свої почуття, відносини, потреби і т.д., а також надає досліднику можливість прояснити будь-які незрозумілі аспекти малюнку.

Питання для малюнку ЛЮДИНИ:

- о Це чоловік або жінка (хлопчик чи дівчинка)?
 - о Скільки йому (їй) років?
 - о Хто він?
 - о Це ваш родич, друг чи хто-небудь інший?
 - о Про кого ви думали, коли малювали?
 - о Що він робить? (І де він у цей час знаходиться?)
 - о Про що він думає?
 - о Що він відчуває?
 - о Про що вас змушує думати намальована людина?
 - о Кого вам нагадує ця людина?
 - о Ця людина здорова? Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
 - о Ця людина щаслива? Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
 - о Що ви відчуваєте по відношенню до цієї людини?
 - о Чи вважаєте ви, що це характерно для більшості людей? Чому?
 - о Яка, на ваш погляд, погода на малюнку?
 - о Кого нагадує вам ця людина? Чому?
 - о Чого найбільше хоче ця людина? Чому?
 - о Як одягнена ця людина?
- Питання для малюнку ДЕРЕВА:
- о Що це за дерево?
 - о Де насправді знаходиться це дерево?
 - о Який приблизний вік цього дерева?
 - о Це дерево живе? (Якщо досліджуваний вважає, що дерево живе):
 - о Що саме на малюнку підтверджує, що дерево живе?
 - о Чи немає у дерева якоїсь мертвої частини? Якщо є, то яка саме?
 - о Чим, на вашу думку, викликана загибель частини дерева?
 - о Як ви думаєте, коли це сталося? (Якщо досліджуваний вважає, що дерево мертво):
 - о Чим, на вашу думку, викликана загибель дерева?
 - о Як ви думаєте, коли це сталося?

- о Як ви думаєте, на кого це дерево більше схоже – на чоловіка або на жінку?
- Що саме в малюнку підтверджує вашу точку зору?
- о Якщо б тут замість дерева була людина, в який бік вона б дивилась?
- о Це дерево стоїть окремо або в групі дерев?
- о Коли ви дивитеся на малюнок дерева, як вам здається: воно розташовано вище вас, нижче або знаходиться на одному рівні з вами?
- о Як ви думаєте, яка погода на цьому малюнку?
- о Чи є на малюнку вітер?
- о Покажіть мені, в якому напрямку дме вітер.
- о Розкажіть докладніше, що це за вітер.
- о Якби на цьому малюнку ви зобразили сонце, де б воно розташовувалося?
- о Як ви вважаєте: сонце знаходиться на півночі, сході, півдні або заході?
- о Про що змушує вас думати це дерево?
- о Про що воно вам нагадує?
- о Це дерево здорове?
- о Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
- о Це дерево сильне?
- о Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
- о Кого вам нагадує це дерево? Чому?
- о Що найбільше потребує це дерево? Чому?
- о Якби замість птаха (іншого дерева або іншого об'єкта на малюнку, що не має відношення до основного дерева) була людина, то хто б це міг бути?

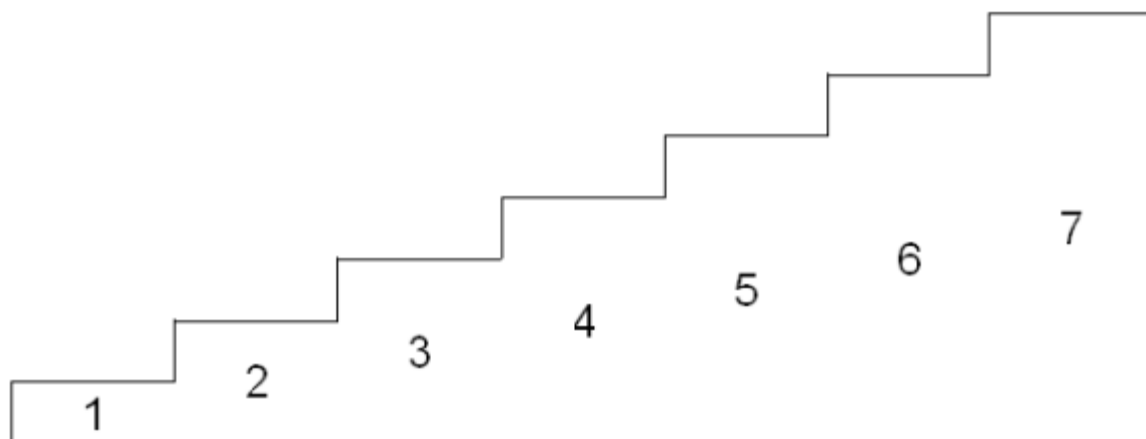
Питання для малюнку БУДИНОК:

- Скільки поверхів у цьому будинку?
- Цей будинок цегляний, дерев'яний або ще який-небудь інший?
- Це ваш будинок? (Якщо ні, то чий?)
- Коли ви малювали цей будинок, кого ви уявляли собі в якості його господаря?
- Вам би хотілося, щоб цей дім був вашим? Чому?

Якщо б цей будинок був вашим і ви могли розпоряджатися ним так, як вам хочеться:

- Яку кімнату ви б обрали для себе? Чому?
- З ким би ви хотіли жити в цьому будинку? Чому?
- Коли ви дивитеся на малюнок будинку, він вам здається розташованим близько чи далеко?
- Коли ви дивитеся на малюнок будинку, вам здається, що він розташований вище вас, нижче або приблизно на одному рівні з вами?
- Про що вас змушує думати цей будинок?
- Про що він вам нагадує?
- Цей будинок привітний, доброзичливий?
- Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
- Чи вважаєте ви, що ці якості властиві більшості будинків? Чому?
- Яка, на вашу думку, погода на цьому малюнку?
- Про кого вас змушує думати цей будинок? Чому?
- Що найбільше потребує цей будинок? Чому?
- Для чого потрібна труба на даху?
- Куди веде ця доріжка?
- Якби замість дерева (куща, вітряка або будь-якого іншого об'єкту на малюнку, що не має відношення до самого будинку) була людина, то хто б це міг бути?

Сходинки – діагностика самооцінки

Ціль: виявлення системи уявлень дитини про те, як вона оцінює себе сама, як, на її думку, її оцінюють інші люди і як співвідносяться ці уявлення між собою.

Матеріали та обладнання: намальовані сходинки, фігурка чоловічка, аркуш паперу, олівець (ручка).

Процедура дослідження: Методика проводиться індивідуально. Процедура дослідження – бесіда з дитиною з використанням певної шкали оцінок, на якій вона сам поміщає себе і імовірно визначає те місце, куди її поставлять інші люди.

Інструкція: «Якщо всіх дітей розставити на цих сходинках, то на трьох верхніх сходинках опиняться хороші діти: розумні, добрі, сильні, слухняні – чим вище, тим кращі (показати сходинку: «хороші», «дуже хороші», «найкращі»). А на трьох нижніх сходинках опиняться погані діти – чим нижче, тим гірші («погані», «дуже погані», «найгірші»). На середній сходинці діти не погані і не хороші. Покажи, на яку сходинку ти поставиш себе. Поясни чому?»

Після відповіді дитини, її запитують: «Ти такий насправді чи хотів би бути таким? Познач, який ти насправді і яким хотів би бути». «Покажи, на яку сходинку тебе поставила б мама».

Використовується стандартний набір характеристик: «хороший – поганий», «добрий – злий», «розумний – дурний», «сильний – слабкий», «сміливий – боягузливий», «найстаранніший – найнедбаліший». Кількість характеристик можна скоротити. У процесі обстеження необхідно враховувати, як дитина виконує завдання: вагається, роздумує, аргументує свій вибір. Якщо

дитина не дає жодних пояснень, їй слід задати уточнюючі запитання: «Чому ти себе сюди поставив? Ти завжди такий?» І т.д.

Аналіз результатів

Перш за все, звертають увагу, на яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти дошкільного віку ставлять себе на сходинку «дуже хороші» і навіть «найкращі» діти. У будь-якому випадку це повинні бути верхні сходинки, оскільки положення на будь-якій з нижніх сходинок (а вже тим більше на найнижчій) говорить не про адекватну оцінку, але про негативне ставлення до себе, невпевненість у власних силах. Це дуже серйозне порушення структури особистості, яке може привести до депресій, неврозів у дітей. Як правило, це пов'язано з холодним ставленням до дітей, відкиданням або суворим, авторитарним вихованням, при якому знецінюється сама дитина, яка приходить до висновку, що її люблять тільки тоді, коли вона добре поводить. А так як діти не можуть бути хорошими постійно і вже тим більше не можуть відповідати всім очікуванням дорослих, виконувати всі їхні вимоги, то, природно, діти в цих умовах починають сумніватися в собі, у своїх силах і в любові до них батьків. Також невпевнені в собі і в батьківській любові діти, якими взагалі не займаються удома.

Саме про ставлення батьків до дитини і їхні очікування говорять відповіді на запитання про те, куди їх поставлять дорослі – тато, мама, вихователька. Для нормального, комфортного самовідчуття, яке пов'язано з появою почуття захищеності, важливо, щоб хтось із дорослих поставив дитину на найвищу сходинку. В ідеалі, сама дитина може поставити себе на другу сходинку зверху, а мама (або хтось інший з рідних) ставить її на найвищу сходинку.

Малюнковий тест «Я у світі»

Мета: виявити рівень орієнтації дитини в соціальному світі та її місце в ньому.

Процедура виконання. Перша серія: дитині пропонувалося намалювати картину під назвою: «Світ людей», яким вона його уявляє. У процесі виконання малюнка дорослим фіксувалося розуміння того, що вкладала дитина в значення слова «світ», яке місце відводила собі в ньому. При цьому в дитини запитували: «Світ це хто, що? Який світ: добрий чи злий? Де ти в ньому? Де твої батьки? Де знаходяться твої друзі, чужі люди?» В другій серії дитині пропонувалося відібрати і відкласти в бік картинки, на яких зображено речі чи людей, які викликають неприязнь і тривогу.